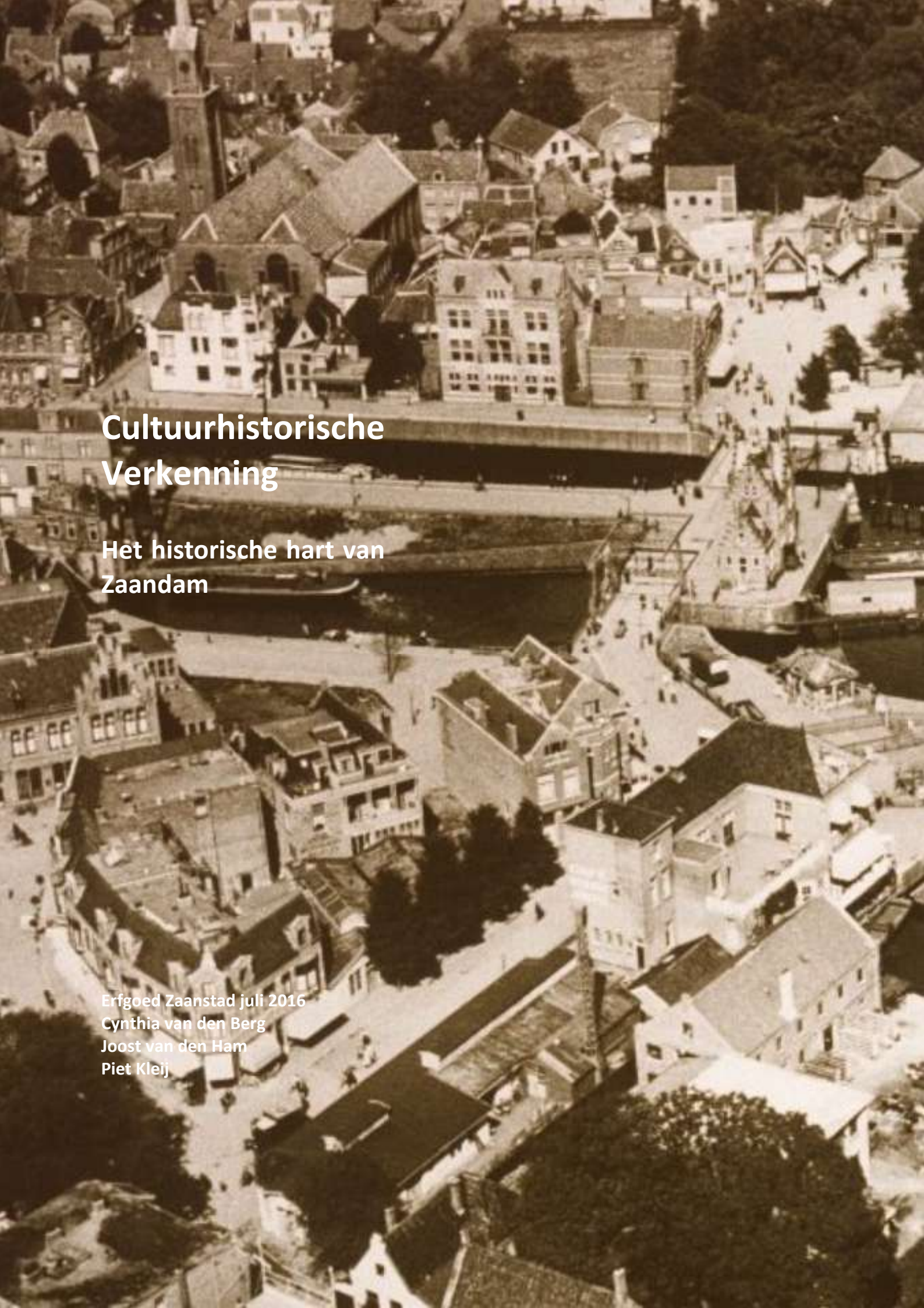

An aerial, sepia-toned photograph of the historic heart of Zaandam, Netherlands. The image shows a dense cluster of historic buildings with gabled roofs and a prominent church tower in the upper left. A canal runs through the center of the town, with a bridge crossing it. The text is overlaid on the left side of the image.

Cultuurhistorische Verkenning

Het historische hart van
Zaandam

Erfgoed Zaanstad juli 2016
Cynthia van den Berg
Joost van den Ham
Piet Kleij

Inhoudsopgave

1	Inleiding	4
1.1	Aanleiding	4
1.2	Begrenzing van het gebied	5
1.3	Leeswijzer	6
2	Ontstaansgeschiedenis en ontwikkeling van het historische hart van Zaandam.....	6
2.1	De 13 ^e en 14 eeuw: het ontstaan van de Zaanderdam en dijken	6
2.2	De 15 ^e en 16 ^e eeuw: De ontwikkeling van de dorpen en het ontstaan van de Klauwershoek in Oostzaandam.....	9
2.3	Ontwikkelingen in de 17 ^e eeuw en 18 ^e eeuw: paden/ de Peperbuurt, buitendijkse gebieden	11
2.4	Ontwikkelingen in de 19 ^e eeuw: Burcht, dempingen	14
2.5	De 20 ^{ste} eeuw: de tijd van de grote veranderingen.....	18
2.5.1	De Wilhelminasluis en brug	18
2.5.2	De Dam	19
2.5.3	De Klaas Katerbuurt.....	22
2.5.4	De Beatrixbrug en de Peperstraat	23
2.6	Huidige situatie.....	26
2.7	Plannen Maak Zaanstad met het gebied	32
3	Waardering	33
3.1	Algemeen	33
3.1.1	Te verwachten archeologische waarden.....	33
3.1.2	Historisch Geografische waarden.....	34
3.1.3	Cultuurhistorische waarden	37
3.2	Waardering Deelgebieden	37
3.2.1	Klauwershoek	40
3.2.2	Peperstraat.....	40
3.2.3	Burcht	41
3.2.4	Dam	42
3.2.5	Sluizen en bruggen	42
4	Aanbevelingen	43
4.1	Algemeen	43
4.1.1	Archeologisch	43
4.1.2	Historisch geografisch	43
4.1.3	Cultuurhistorisch	45
4.2	Deelgebieden	46
4.2.1	Klauwershoek	46
4.2.2	Peperstraat.....	48
4.2.3	Burcht	49
4.2.4	Dam	49
4.2.5	Sluizen en bruggen	51
5	Bronnen	52

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

Het gebied “het historische hart van Zaandam” is onderdeel van het Masterplan Inverdan. Dit plan uit 2003 heeft als doel om Zaanstad een nieuw kloppend hart te geven en geeft op hoofdlijnen aan hoe de gemeente vindt dat het centrum van Zaandam zich de komende jaren moet gaan ontwikkelen. Het is tevens richtinggevend voor marktpartijen die binnen het gebied willen gaan ontwikkelen. Het masterplan is opgedeeld in deelgebieden. Deze zijn deels al ontwikkelend en zullen deels nog gefaseerd ontwikkeld worden, waarbij “het blootleggen en vervolgens versterken van de verborgen kwaliteiten” uitgangspunt is. Cultuurhistorische waarden worden binnen Inverdan ingezet om deze verborgen kwaliteiten inzichtelijk te maken en om als vertrekpunt te dienen voor nieuwe ontwikkelingen.

In de erfgoedvisie van de gemeente Zaanstad is opgenomen dat bij gebiedsontwikkeling en cultuurhistorische verkenningen worden gemaakt met als doel om te inspireren, om handvatten mee te geven aan de voorkant van het proces van ontwikkelingen en als om als onderlegger te dienen voor bestemmingsplannen om zo de cultuurhistorische waarden in het gebied te borgen. De voorliggende cultuurhistorische verkenning over het historische hart van Zaandam, is hier het resultaat van.

Het historische hart van Zaandam is in het Masterplan gekenmerkt als globaal uitgewerkt ontwikkelingsgebied dat in de fase na 2008 ontwikkeld zou gaan worden. Op dit moment zijn er initiatieven om delen van het gebied te gaan ontwikkelen. Om de cultuurhistorische waarden van het gebied inzichtelijk te maken en te borgen in de toekomstige plannen, is deze cultuurhistorische verkenning gemaakt. De verkenning heeft als doel om als basis te dienen voor toekomstige ontwikkelingen en als inspiratiebron bij ontwerpopgaven binnen het gebied. Door de cultuurhistorische waarden in het gebied te behouden/ te versterken blijft de identiteit van het gebied afleesbaar en kunnen nieuwe ontwikkelingen ingepast worden zonder afbreuk te doen aan de identiteit van het gebied. Hiermee kan de belevingswaarde van

het gebied worden versterkt en de kwaliteit van het gebied verhoogd.

1.2 Begrenzing van het gebied

Het te behandelen gebied in deze cultuurhistorische verkenning valt voor een groot deel samen met het deelgebied “Dam, Sluizen, Klauwershoek en de Burcht” van het stedenbouwkundig Masterplan Inverdan (afb. 3, gebied 7). Aan de noordzijde wordt dit gebied begrensd door het begin van de Peperstraat en de Beatrixbrug. De A.F. Savornin Lohmanstraat en de Zuiddijk geven de oostelijke grens van het gebied aan. Via de Burcht/ Prins Hendrikkade, de Wilhelminastraat en over de Wilhelmina brug en Hogedijk loopt de zuidelijke grens. De Zilverpadsteeg begrenst het gebied aan de westkant. Voor de waardering en aanbevelingen zal deze begrenzing ook worden aangehouden.

De rest van de Peperstraat, een deel van de Hogedijk en de Klaas Katerbuurt vallen weliswaar niet in het deelgebied “Dam, Sluizen, Klauwershoek en Burcht” maar zullen in deze verkenning ook onderdeel zijn van de historische beschrijving van het gebied, omdat deze delen niet losgezien kunnen worden van het te waarderen gebied. In de waardering zullen deze gebieden globaal aan de orde komen.

1.3 Leeswijzer

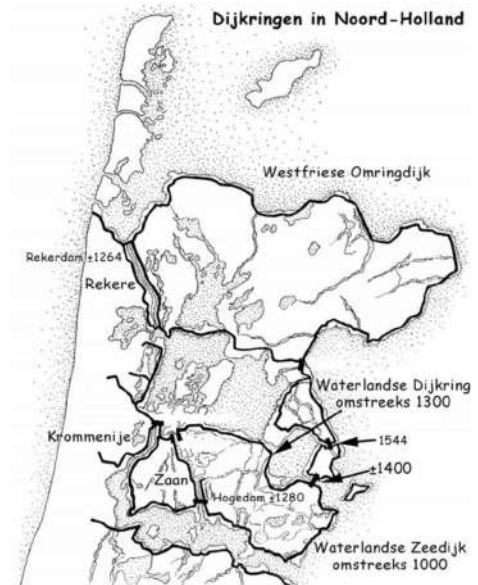
De cultuurhistorische verkenning begint met de beschrijving van de ontstaansgeschiedenis en ontwikkeling van het historische hart van Zaandam. Vervolgens wordt de huidige situatie van het gebied. Hieruit volgt een waardering van het gebied met de belangrijkste archeologische, historische geografische en cultuurhistorische waarden. Als laatste zullen aanbevelingen volgen gebaseerd op de voorgenoemde waarden..

2 Ontstaansgeschiedenis en ontwikkeling van het historische hart van Zaandam

2.1 De 13^e en 14 eeuw: het ontstaan van de Zaanderdam en dijken

In de middeleeuwen bestond Noord-Holland achter de duinen uit een onbewoond veenmoeras met binnenmeren die in verbinding stonden met elkaar en met de zee. In de 11de en 12de eeuw werd het moeras ontgonnen door boeren. Zij maakten het land begaanbaar en groeven sloten om zo het land te ontwateren en geschikt te maken voor bewerking. Ook het veengebied aan weerszijde van de Zaan werd in deze tijd op deze manier ontgonnen. De eerste bewoners hadden zich in de 11de en 12de eeuw gevestigd bij de monding van de Zaan en groeven haaks op de rivier ontwateringssloten. In deze periode had de graaf van Holland het hof Oud-Zaanden gesticht nabij wat nu de Havenbuurt is. Door de vele ontginningen in het gebied daalde het land echter drastisch waardoor overstromingen ontstonden. Zo was er in 1178 een grote vloed. In deze tijd werd het hof Oud-Zaanden verlaten en werd besloten om dijken aan te leggen in het waterrijke Noord-Holland.

Al in de 12e of 13de eeuw werden de dijken langs het IJ en de Zaanmond aangelegd en rond 1300 was het dijkstelsel in Noord-Holland zo goed als gereed.

1. Dammen en dijken in Noord-Holland in de 14e eeuw

2. Middeleeuwse hoofdstructuur van Zaandam met de dam in de Zaan, de hoge- en lagedijken en een kerk op de terp. Kaart van Joost Jansz (1575)

In het huidige historische hart van Zaandam waren aan het eind van de 12e eeuw of in de 13de eeuw dus al de zeedijken aanwezig. Op de westoever was dit de Hogendijk en op de oostoever de Zuiddijk. Beiden waren aangelegd om het land te beschermen tegen de getijden en overstromingen vanuit het IJ. Als sluitstuk van het dijkensysteem werd tussen 1288 en 1300 een dam in de Zaan aangelegd, de Hogendam. Deze dam verbond de Hogendijk en de Zuiddijk met elkaar. Om overtollige water vanuit het achterland af te voeren naar het IJ werden twee sluizen aangebracht in de dam. Wanneer de sluizen zijn geplaatst is niet duidelijk, maar het vermoeden bestaat dat dit vrij kort na de aanleg van de dam al gebeurde. Omstreeks 1313-1320 wordt voor het eerst melding gemaakt van een sluisje in de dam, de Wormersluis. Iets ten westen van deze sluis werd de Westzanersluis gemaakt. Volgens bronnen dateerde dit sluisje uit 1308. De dam is lange tijd de enige landverbinding tussen het oostelijke en westelijke deel van de Zaanstreek geweest.

visfuik uit de bouwput van het Zaantheater

Met de aanleg van deze dam start ook de geschiedenis van het huidige Zaandam. Bij sluizen is namelijk altijd zuurstofrijk water aanwezig door het borrelen en stromen van het water tijdens het schutten. Dit trekt vis aan. Het verpachten van het visserijrecht was dan ook altijd een belangrijke bron van inkomsten van de graaf van Holland. Tot de eerste bewoners van een dam met sluizen behoren dan ook altijd wat vissers. Dit blijkt ook uit archeologische opgravingen in de bouwput van het Zaantheater (net buiten het plangebied), waarbij een visfuik is gevonden naast 12e en 13e eeuwse aardewerk, het oudste aardewerk dat tot nu toe in deze buurt is.

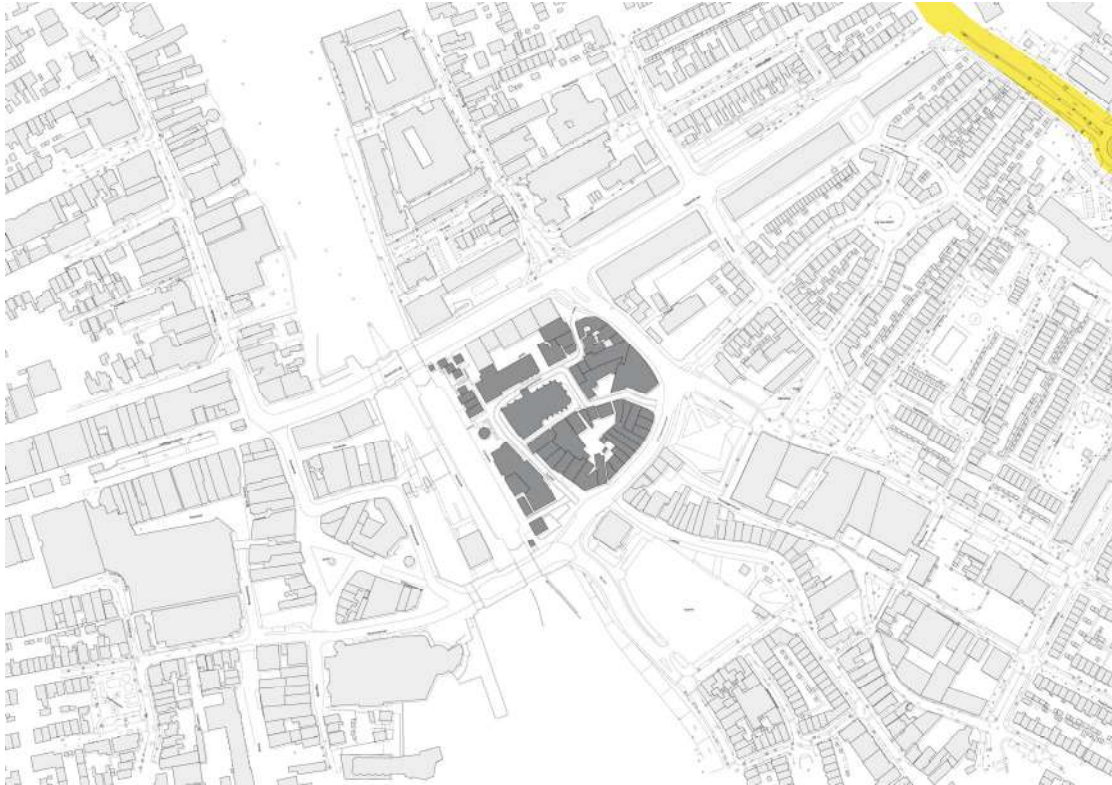

Middeleeuws aardewerk uit de bouwput van het Zaantheater

De eerste bewoners bouwden hun huizen langs de zeedijken. De Hogendijk en de Zuiddijk zijn hiermee de eerste bewoonde straten van Zaandam. Zo ontstond aan beide zijden van de Zaan een nederzetting, Westzaandam en Oostzaandam. Aan de westzijde van de dam zijn sporen van bewoning en bedrijvigheid gevonden uit de periode 1280-1380.

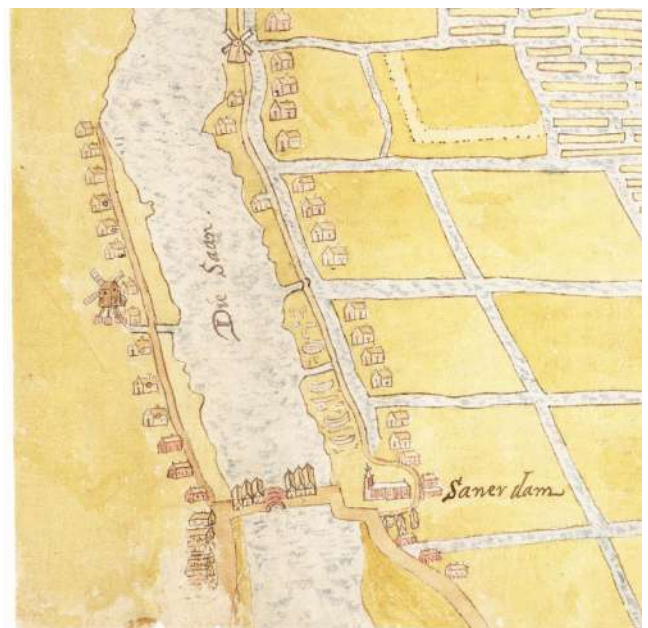
De Hogendam vormde de verbinding tussen beide nederzettingen. Aan het begin van de 14de eeuw werden beide dorpen voor het eerst in de grafelijke rekeningen genoemd. Economisch vormden de tweelingdorpen een eenheid, maar bestuurlijk waren het gescheiden dorpen. Het westelijke dorp viel onder de banne van Westzanen en het oostelijke deel onder de banne van Oostzanen.

Omdat ook de Zaan zo nu en dan buiten zijn oever trad werden langs de Zaan ten noorden van de dam ook dijken gemaakt, de zogenaamde 'lage dijken'. De lage dijk langs de westelijke oever is vermoedelijk al in 1370 aangelegd. De lage dijk langs de oostelijke oever werd in 1414 voor het eerst vermeld. De dijken dienden niet alleen als bescherming tegen het water, maar vormden ook de wegen over het land naar de dorpen ten noorden van Oost- en Westzaandam. Langs de hoge en lage dijken breidden de beide dorpen zich steeds verder uit. Tevens werd vermoedelijk al in de 14e eeuw (rond 1350) een kapel op een terp ten oosten van de dam gebouwd. Bij archeologisch onderzoek in deze buurt zijn scherven gevonden uit 1325. Het is daarom aantoonbaar dat aan het begin van de 14e eeuw al bewoning was op deze terp. In 1401 was de kapel in ieder geval al aanwezig. In 1449 werd deze kapel vergroot en kort na 1460 werd er een toren opgebouwd. Het buurtje om deze kapel zou zich later ontwikkelen tot de Klauwershoek. De Klauwershoek is daarmee het oudste buurtje van het historische hart van Zaandam.

2.2 De 15^e en 16^e eeuw: De ontwikkeling van de dorpen en het ontstaan van de Klauwershoek in Oostzaandam

In de 15^e eeuw bleven West- en Oostzaandam kleine nederzettingen. In Westzaandam stonden rond 1500 bijvoorbeeld maar zeven huizen. Pas in de 16e eeuw groeien beide dorpen flink. Zo waren er in 1514 al 185 huizen en 1200 inwoners aanwezig in het dorp en in 1543 stond in Westzaandam langs de Hogendijk en de lage dijk al aaneengesloten bebouwing. In de tweede helft van de 16^e eeuw werd de invloed van Amsterdam qua handel steeds groter. Dit had positieve gevolgen voor de Zaanstreek. De Zaan werd de belangrijkste toegang tot Noord-Hollandse wateren en daarmee groeide de activiteiten rond de Hogendam. Deze ontwikkeling zorgde ervoor dat de bevolking van de oude dorpen in de Zaanstreek, Westzaan en Oostzaan, naar Zaandam trokken. In 1546-47 werd de Westzanersluis vervangen voor een grotere sluis om aanvoer van bouw materiaal naar de Hondsbossche zeekering mogelijk te maken. De nieuwe sluis kreeg dan ook de naam de Hondsbossche Sluis. Ten westen ervan werd

Detail kaart 'Saner dam' met scheepswerven op de oostoever, 1598 (Waterlandsarchief)Zaantheater

een gemeenlandshuis gebouwd waar het bestuur van de Hondsbossche vergaderde. Het pand diende tevens als onderkomen van de sluiswachter. Door drooglegging van de Beemster in het begin van de 17e eeuw moest de Zaan meer water afvoeren. Om dit extra water te kunnen verwerken, bouwde men in 1611 een derde sluis, een spui- of duikersluis in de Hogendam.

In het laatste kwart van de 16e eeuw brak voor Oostzaandam en Westzaandam een periode van economische opbloei aan. De scheepsbouw was één van de pijlers van de Zaanse welvaart. Zo'n zestig scheepswerven waren te vinden langs de Hogendijk, de Westzijde, de Oostzijde en de Zuiddijk.

Tijdens de Tachtigjarige oorlog werden veel dorpen in de Zaanstreek door de Spanjaarden verwoest. Ook Westzaandam onderging dit lot. Aan de oostzijde was de kapel op de terp in vlammen opgegaan, maar deze werd spoedig hersteld en in 1592 vervangen door een nieuwe kerk. Na deze verwoestingen maakte Zaandam een groeispurt door. Op de Hogendam werden huizen gebouwd en uiteraard waren ook diverse herbergen aanwezig. De dam was het ontmoetingscentrum van de dorpen geworden. De bebouwing breidde zich aan de westzijde uit langs de Hogendijk en aan de oostzijde rondom de kerk en langs de Zuiddijk. Rond de kerk was inmiddels een bedrijvig buurtje ontstaan, bewoond door schippers, scheepstimmerlieden, vissers, zeevarenden en klauwers. Klauwers waren de ambachtslieden die de naden op het scheepsdek en in de wanden van het schip dichtten met henneptouw en pek. Zo kreeg het buurtje later de naam Klauwershoek. De Noorderkerkstraat gaf via de straat 'na 't Seiltie' (de huidige straat Klauwershoek) toegang tot de huidige Oostzijde. Ook hier ontstond steeds meer bebouwing. Dit gedeelte van Oostzaandam zou in de 17^e eeuw uitgroeien tot de Peperbuurt.

Zaandam 1648

Dam en Klauwershoek 1670

2.3 Ontwikkelingen in de 17^e eeuw en 18^e eeuw: paden/ de Peperbuurt, buitendijkse gebieden

Aan het begin van de 17e eeuw ging het voorspoedig met de economie in Noord-Holland. De VOC werd opgericht en het Twaalfjarig Bestand was in 1609 ingegaan. Hierdoor kon de handel floreren. Zaandam ontwikkelde zich in deze periode tot grootste industriegebied van Europa. In Zaandam concentreerde zich de scheepsbouw en aanverwante bedrijvigheid. Grote schepen die gebouwd waren op werven ten noorden van de dam, konden niet door de twee kleine sluisen. Daarom legde men in 1609 een overtoom aan zodat de grote schepen over de Hogendam getrokken konden worden. Hij heeft gelegen op het uiterst westelijke deel van de Hogendam, tegen wat nu de Damstraat is, onder de rij kleine horecazaakjes tegenover de Bruna. Later in de 17e eeuw verhuisden de meeste scheepswerven van de Binnenzaan naar de Voorzaan.

Tevens werd op de dam een nieuw gemeenlandshuis gebouwd en een paardenstal, hooischuur en wachthuisje voor de sluiswachter.

Westzaandam groeide nu harder dan het dorp aan de oostzijde. Werden hier in het begin van de eeuw nog 3 tot 4 huizen bij gebouwd, vanaf 1630 groeide dit aantal tot 20 huizen per jaar. Inmiddels waren de hoge en lage dijken en de dam volgebouwd en in het land kwamen industriemolens. Naar deze molens werden,

Schilderij van J. Keyser met de Overtoom en de sluisen rond 1700, in het midden de Grote Sluis

dwars op de dijken, langs de uit de middeleeuwen daterende sloten, paden aangelegd. Vanwege ruimtegebrek langs de dijken werden deze paden bebouwd. De meeste paden zijn in de tweede helft van de 17e eeuw aangelegd.

Het oudst bekende padreglement van de Zaanstreek is dat van de Peperstraat uit 1622. Rond het pad ontstond de Peperbuurt, ook wel bekend als de Bierkaai. Bier- en wijnhandelaren hadden hier hun bedrijven. Samen met Klauwershoek vormde deze buurt het centrum van het 17e eeuwse "Saerdam". Hoewel er sprake was van twee dorpen met ieder hun eigen bestuur, werden de beide gedeelten buiten de Zaanstreek als één geheel gezien en stonden bekend als Saerdam, Zaardam, Saardam, Zanerdam, Sanerdam, Saenredam, Zaanredam, Saenderdam of Zaanderdam.

Ondanks de economische malaise in de Republiek in de 18e eeuw groeide Zaandam aan het begin van de 18e eeuw nog met gemiddeld 16 tot 17 huizen per jaar. Westzaandam met al haar paden was rond 1750 groter dan Oostzaandam. Hoewel Zaandam in de 18e eeuw nog steeds een dorp was, had het van alle gemeenten boven het IJ de meeste inwoners. Dit dorp aan de Zaan had meer inwoners dan de steden Alkmaar, Hoorn, Enkhuizen of Purmerend. Vreemd genoeg bleef midden in het dichtbevolkte centrum van Zaandam een groot weiland tussen de Hogendijk en het Rustenbrug onbebouwd. Aan de overzijde, direct ten zuiden van de Zuiderkerk, tegen de Zuidoost aan, lag buitendijks een gebied met insteekhavens en een enkel gebouw en een grote houtwerf, de huidige Burcht. Langs de Zaan en in het veld daarachter stonden honderden industriemolens, bijna de helft van het totale aantal industriemolens in Holland.

De overtoom in de dam werd in 1718 gesloopt in 1722 werd de overwelfde Westzanersluis vervangen door de Grote Sluis in de vorm zoals die nu nog aanwezig is. Ook kwamen hier een accijnshuisje en een sluiswachtershuisje. Op schilderijen uit deze periode is te zien dat de bebouwing op en nabij de dam stedelijk oogt. De bebouwing langs de dijken, paden en rond de kerk bestond voornamelijk uit rechthoekige, smalle panden met afwisselend één of twee bouwlagen met een zadeldak. De bebouwing stond redelijk geordend langs de dijken, paden en rond de kerk. De panden waren deels van steen of 'versteend' en deels in hout

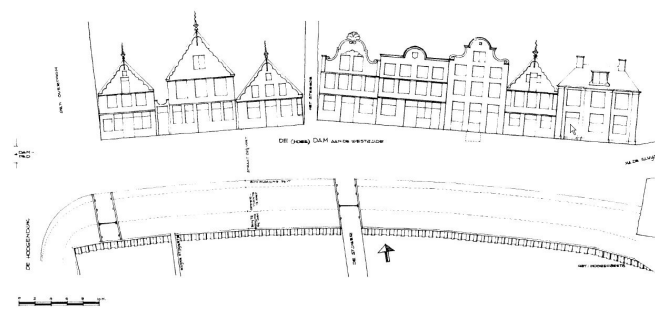
Schilderij van het sluiscomplex kort na de vernieuwing van de Grote Sluis (1726)

Schilderij van het sluiscomplex kort na de vernieuwing van de Grote Sluis (1726)

Zaandam op de kaart van het Hoogheemraadschap van de uitwaterende sluisen uit 1745 door Johannes Dou.

Kaart westelijke Dam 1775 Gebouwd in de Zaanstreek

opgetrokken. Uit afbeeldingen blijkt dat aan de westzijde van de dam de gevels wat rijker zijn uitgevoerd dan de gevels in Klauwershoek.

Kaart Zaandam rond 1812 (Zaanatlas)

Tijdens de Tachtigjarige oorlog werden veel dorpen in de Zaanstreek door de Spanjaarden verwoest. Ook Westzaandam onderging dit lot. Na 1730 begon ook de economie in Zaandam terug te lopen, het inwoneraantal stabiliseerde zich. In deze tijd veranderde verder weinig in de dorpen. Op de kaart van Zaandam van Johannes Dou uit 1745 zijn de bebouwde dijken en paden te zien, evenals de molens in het veld. Deze structuur was in de 17e eeuw ontstaan en bleef in deze eeuw vrijwel hetzelfde. Aan het einde van de 18e eeuw ging het nog slecht met de economie in de Republiek en het politieke systeem was corrupt. De regenten hadden vooral hun eigen belang voor ogen en de stadhouder, Willem V, deed ook weinig tot niets voor het volk. Engeland verklaarde in 1780 ook nog de oorlog aan de Republiek. Daarmee stortte de economie definitief in. Grote bouwactiviteiten bleven daarom afwezig in deze tijd. In Zaandam werden zelfs huizen afgebroken.

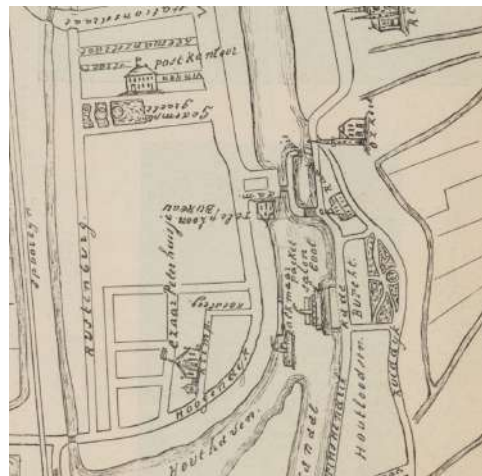
Oostzijderkerk Oude Kerk De Chapel 1785 GAZ 11.0179

2.4 Ontwikkelingen in de 19^e eeuw: Burcht, dempingen

In 1795 kwam aan de oude Republiek der Zeven Provinciën een einde door toedoen van de Patriotten die met behulp van de Fransen de macht overnamen en een nieuwe republiek stichtten: de Bataafse Republiek. Vervolgens ging deze Republiek in 1806 over in het rijk van Napoleon.

In deze tijd was de economie nog steeds schrikbarend slecht. De ooit zo bloeiende scheepsbouw in Zaandam was bijna geheel verdwenen. Een deel van de molens was afgebroken. Aan het begin van de 19e eeuw zette de afname van bebouwing in Zaandam zich dan ook voort. In het oostelijke deel verdwenen ongeveer 4 huizen per jaar.

Kaart Zaandam centrum rond 1900 (GIZ 51.00118)

Op de kaart van Zaandam rond 1812 is te zien dat de 17e eeuwse structuur nog steeds aanwezig is. De dijken en paden waren volgebouwd, waarbij in Westzaandam meer paden waren ontstaan dan in Oostzaandam. Ook de wegsloten en sloten langs de paden waren nog aanwezig aan het begin van de 19e eeuw. De bebouwing bestond nog steeds voornamelijk uit één- of tweelaagse panden onder een zadeldak. De smalle, rechthoekige

bebouwing stond nog steeds ordelijk langs de dijk, paden of met de gevel naar de kerk gericht. Alleen in de Peperbuurt waren de panden gevarieerder van vorm en stonden deze 'verstrooid' op de percelen. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het soort bedrijvigheid wat er zich in deze buurt had ontwikkeld. Aan de Zaan stonden bijvoorbeeld pakhuizen.

Pas in het laatste kwart van de 19e eeuw zou hier verandering in komen. Een aantal veranderingen lagen hier aan ten grondslag. De sluis in de dam was lange tijd de belangrijkste toegangspoort tot de binnenwateren van Noord-Holland. Na de aanleg van het Noord-Hollandskanaal in 1824 veranderde dit. Het kanaal bracht de schepen, via het Kogerpolderkanaal, vlakbij Wormer en Wormerveer en hier profiteerde de economie van deze twee dorpen van. Langs de Zaan verrees tussen 1870 en 1890 de nu zo bekende Zaanwand op de oostoever bij Wormer. In Zaandam bleef de economie slecht. Met de aanleg van het Noordzeekanaal in 1874 en de vernieuwing van de zeehaven in de Voorzaan in 1884 verbeterde de positie van Zaandam. In deze periode verschijnen de grote fabrieken op de Zaanoevers in Zaandam en de Koog. Verder werd de Zaanstreek aangesloten op het rijkswegennet door de aanleg van de Communicatieweg in 1849 en kwamen in 1869 en 1878 de spoorlijnen gereed tussen respectievelijk Zaandam en Uitgeest en Zaandam en Amsterdam. Ook tussen de Zaanse dorpen onderling werden wegen aangelegd.

Dit alles zorgde voor een opbloeiende economie aan het einde van de 19e eeuw en dit was ook te merken aan de grote groei van het aantal huizen en het ontstaan van nieuwe woonbuurten. Tevens werden verdwenen de molens langzaam uit het Zaanse landschap.

Aan het einde van de 19e eeuw kwam ook meer aandacht voor hygiëne. Ten behoeve hiervan werden veel wegsloten en sloten langs paden gedempt. Ook in het centrum van Zaandam was dit het geval. Wanneer de kaart van Zaandam rond 1812 wordt vergeleken met een kaart uit 1903 is deze verandering vooral in het westelijke deel goed zichtbaar. Zo werd de sloot bij het Zilverpad, het Geldlozepad en het Middelste Ventje gedempt en de paden samengevoegd en ontstond de Gedempte Gracht. Hier werd een plantsoen op aangelegd.

Hogendijk rond 1890 (GAZ 91.002548)

Grote Sluis en Hogendam 1860 (150 jaar Zaandam)

HF Klauwershoek ca 1880 (GAZ 92.00563)

Op historische foto's is goed te zien hoe de bebouwing in Zaandam eruit zag aan het einde van de 19e eeuw. Op de Hogedam stond één- en tweelaagse bebouwing onder een zadeldak met de gevel naar de dam gericht. Hierdoor was een doorzicht naar de Oostzijderkerk. De gevelwand aan de Zuiderkerkstraat bezat één-, twee- en drielaagse panden met afwisselend stenen en houten gevels uit verschillende stijlperiodes. Het dakenlandschap was ook diverser geworden en bestond uit zowel zadeldaken als schilddaken. In de Peperbuurt stonden langs de Zaan voornamelijk grote pakhuizen met hun zadeldaken haaks op de Zaan.

In 1811 werden door Napoleon gemeenten gevormd in de Republiek. Naar aanleiding van deze bestuurlijke veranderingen werden Oost- en Westzaandam in 1812 bij elkaar gevoegd tot één gemeente: Zaandam. De nieuwe gemeenten kregen doorgaans een nieuw gemeentehuis. Ook in de nieuwe gemeente Zaandam ontstond de behoefte aan een nieuw gemeentehuis. De Hogedam was al eeuwen het ontmoetingscentrum van de beide dorpen en een plek nabij deze dam werd dan ook geschikt geacht voor het nieuwe gemeentehuis. Iets ten zuiden van Klauwershoek was een buitendijks stuk land 'de Burcht'. Deze naam voor dit stuk land werd al in de 18e eeuw gebruikt. Aan het begin van de 19e eeuw waren hier nog de opstandelingen tegen de Franse dictatuur geëxecuteerd. Hier werd in 1848 het nieuwe gemeentehuis gebouwd naar ontwerp van de stadsarchitect van Purmerend, W.A. Scholten. . Op afbeeldingen uit de 19e eeuw is goed te zien hoe het land ten zuiden van het gemeentehuis steeds verder werd aangeplempt en er langzaam een park ontstond met daarlangs een pad. Het

HF Peperhoek 1880 (GAZ 22.13561)

Burcht prent 1887 11.1698

Plantsoen op de Burcht 1905 (GAZ 22.11099)

pad werd verhard met klinkers en erlangs kwamen bomenrijen waardoor een mooie laan ontstond waar men kon flaneren. In de 20ste eeuw werd dit pad verbreed tot de kade die het nu is en het gebied erachter werd het later opgehoogd en is nu parkeerplaats De Burcht. Al het groen is vrijwel verdwenen.

Burcht 1920 (GAZ 41.02142)

Burcht met loodsen van William de Pont 1920 (GAZ 22.10728)

2.5 De 20ste eeuw: de tijd van de grote veranderingen

2.5.1 De Wilhelminasluis en brug

De Dam, die de Zaan afsloot van het buitenwater IJ en Zuiderzee was in het zuiden eeuwenlang de enige verbinding tussen de oostelijke en westelijke Zaanstreek. Het is niet precies bekend wanneer de dam werd opgericht. Zeker is dat deze er in 1314 was, vermoedt wordt dat de dam aan het einde van de 13^e eeuw is aangelegd. De Hogendam was van groot belang voor de ontginning en het behoudt van de polders. Hij was het sluitstuk van een uitgebreid dijkensysteem rond de Zaanse bannen. Van oudsher waren er twee kleine sluizen die al snel te klein werden. In 1611 werd er daarom ten westen van de sluizen een overtoom geplaatst die de schepen over de dam trokken. In 1718 was ook deze overtoom te klein geworden en werden de sluizen verbreed. Deze sluizen zijn nog altijd aanwezig.

De dam heeft altijd een centrumfunctie gehad in de Zaanstreek, het was de enige plek waar oost en west elkaar ontmoeten. Hierdoor was de Dam en het punt waarop veel hotels en

herbergen ontstonden. De bebouwing vond plaats op en rond de dam.

Nadat in 1876 het Noordzeekanaal was geopend ontstond er vanuit de Zaanstreek de vraag om grotere sluizen. Hierop is in 1903 de Wilhelminasluis geopend wat ervoor zorgde dat een groot deel van de bebouwing op de dam gesloopt moest worden. Bij deze sluis werd ook een brug aangelegd die de bruggen over de eerdere sluizen moest vervangen. De brug werd ten noorden van de nieuwe sluis aangelegd. Door de aanleg van deze Wilhelminabrug ontstond er op de (Hoge)dam een vreemde verkeerssituatie, waarbij het verkeer richting de brug een haakse bocht moest maken. In 1909 kwam daar een einde aan, toen werd besloten de oude havenkom aan de westkant van de Zaan te dempen om een betere doorstroming van het verkeer mogelijk te maken. Een groot stuk grond werd aangeplempt en een nieuwe brug, in het verlengde van de Wilhelminabrug, werd aangelegd. Hierbij is bebouwing van de oorspronkelijke Hogedijk los komen te liggen van het water.

2.5.2 De Dam

Met het dempen van de havenkom om de verkeersbereikbaarheid over de sluis te verbeteren werd een rechtstreekse verbindingsweg aangelegd naar de nieuwe brug. Op het nieuwe stuk land werd bebouwing geplaatst als nieuw stedelijk hart van Zaandam. De demping vond plaats met het zand dat vrijkwam uit het graven van de nieuwe zeehaven. Bij het dempen is de fout gemaakt niet het aanwezige bagger van de bodem af te voeren. Hierdoor is na de demping de bodem ingeklonken waardoor al snel vrijwel alle nieuw gebouwde panden alweer afgebroken moesten worden. Ook de bouw van één de eerste panden, het postkantoor in neo-renaïssance stijl (1910) toonde inzakkingsverschijnselen waardoor het kort na de bouw al is afgebroken.

Het gebied werd zo ingedeeld dat er een directe weg aangelegd kon worden van de Westzijde (lagedijk) naar de nieuwe Wilhelminabrug. Dit resulteerde in twee driehoekige bouwvelden met aan de westkant van het terrein, aansluitende aan de bestaande Hogedijk een nieuw plein, het Damplein, wat gevormd werd door de nieuwe bouwvelden en de reeds aanwezige bebouwing. Op het midden van het

Havenkom aan de Hogedijk (GAZ)

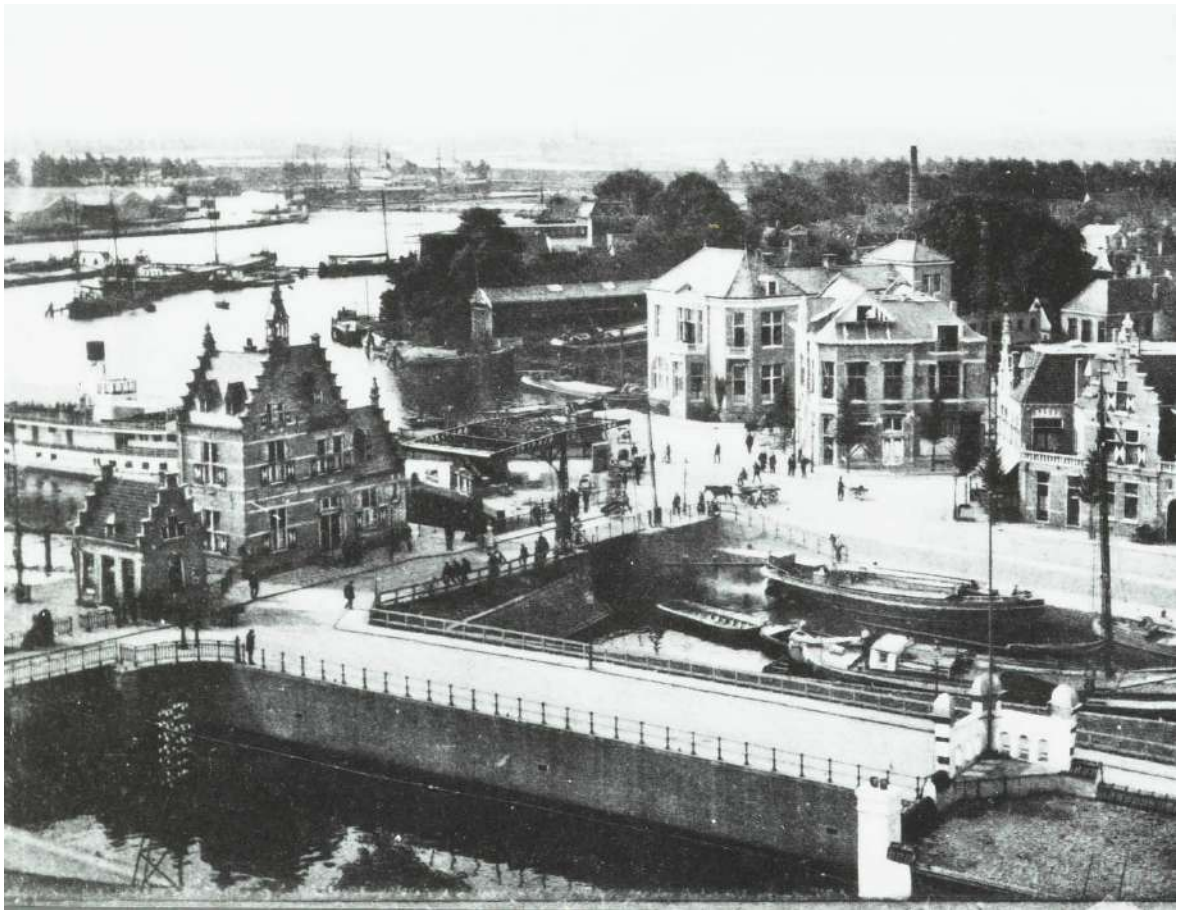
Gedempte havenkom klaar voor bebouwing (GAZ)

Hogedijk zichtbaar, eerste bebouwing gereed (GAZ)

Bebouwing gereed, eerste postkantoor in neo-renaïssance stijl. (GAZ)

plein werd kort daarna (1910) een beeld van Czaar Peter geplaatst, een geschenk van de laatste Russische Tsaar, Nicolaas II.

Sluiscomplex met de eerste Wilhelminabrug. De bebouwing op de Dam is gereed. Links op de voorgrond het voormalige havenkantoor dat gesloopt is bij de aanleg van de nieuwe Wilhelminaburg in 1965.

Na de sloop van het in slechte staat verkerende postkantoor werd in 1924 een nieuw postkantoor gebouwd in de stijl van de Amsterdamse school door toenmalig rijksbouwmeester Bremer. Het gebouw heeft op de driehoekige kavel een trapeziumvorm, waardoor een aan de zijde van de kade aan de sluis een voorplein ontstond. De overige bouwvelden werden gebruikt voor ontwikkeling van andere centrumfuncties. Zo werd er een groot perceel gebruikt voor de bouw van de Hollandsche Eenheidsprijzen Maatschappij

Bebouwing van de Hogendijk flankiert het Damplein. Beeld Czaar Peter op het midden van het plein,.

(HEMA) en naast het postkantoor verrees een theater, het Apollotheater.

De bebouwing werd vormgegeven als gesloten alzijdige bouwblokken. De architectuur is hoofdzakelijk vroeg 20^e eeuw, de eerste blokken in kenmerkende neostijlen en latere invullingen zijn moderner vormgegeven. Aan de architectonische uitwerking van de panden is de historische structuur van het damgebied helder afleesbaar.

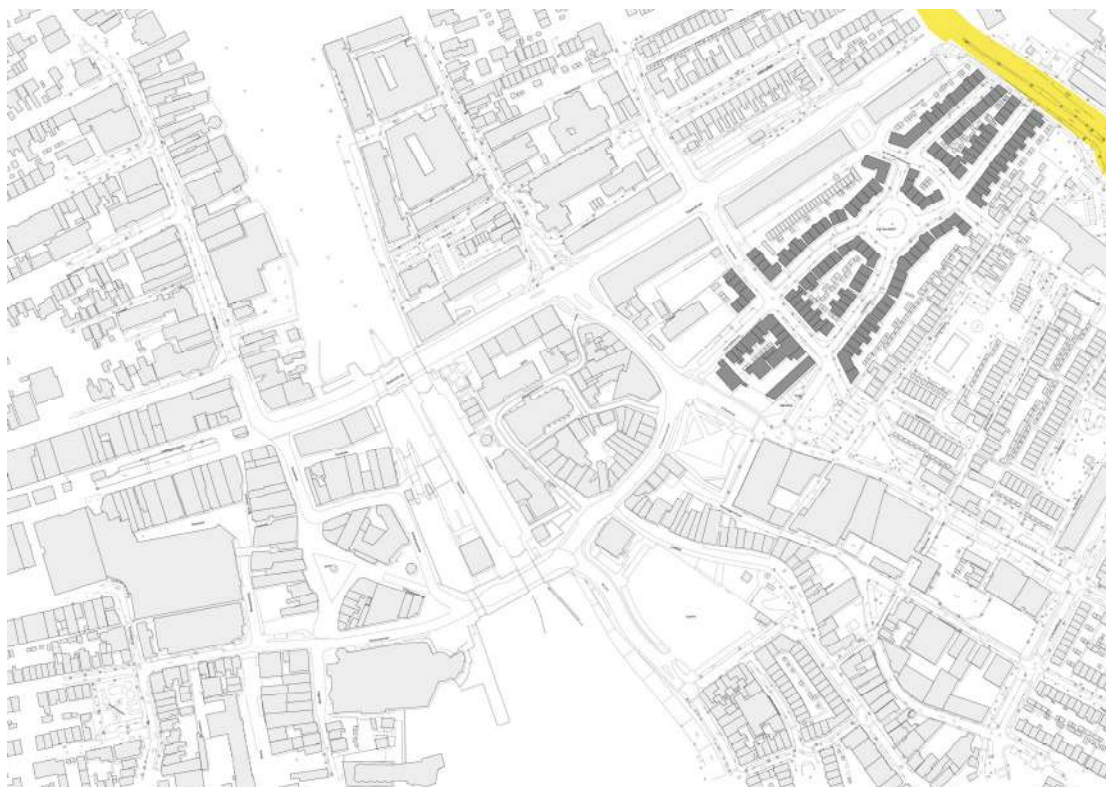
Het damplein heeft zijn verkeersfunctie ingevuld tot het einde van de 20e eeuw. Hierna is het gebied ingericht voor voetgangers en heeft het is het plein voornamelijk in gebruik voor de terrassen van de cafés en restaurants. Hierbij is de aangelegde wegstructuur met stoepen veranderd in een eenduidige bestrating van gevel tot gevel.

1931 Damstraat in de richting van het Damplein. Links de HEMA.

1931 Dam als verkeersplein, nieuwe postkantoor gereed, links daarvan het Apollotheater. Havenkantoor op de achtergrond. (GAZ)

2.5.3 De Klaas Katerbuurt

In de 20ste eeuw veranderde de opzet van de Zaanse dorpen. Op basis van de woningwet uit 1901 werden gemeenten verplicht om uitbreidingsplannen te maken voor hun grondgebied. Omdat de paden en dijken al volgebouwd waren moesten andere plekken worden benut om nieuwe woningen te bouwen. De lege weilanden tussen de paden werden daarom nu bebouwd en daarmee ontstonden nieuwe wijkjes. Deze waren in eerste instantie planmatig en sober van opzet. De net opgerichte woningbouwverenigingen waren vooral de initiatiefnemers van de bouw van deze wijkjes. In Oostzaandam werd de Klaas Katerbuurt gebouwd in opdracht van twee woningbouwverenigingen: ZVH (Zaandamse Volkshuisvesting) en Patrimonium. De bekenden Amsterdamse architecten Gulden en Geldmaker maakten het ontwerp voor het deel van de wijk van ZVH. De architecten Kuipers en Ingwersen namen het deel van de wijk van Patrimonium voor hun rekening. Het wijkje kwam in 1919 gereed en was daarmee één van de eerste uitbreidingsgebieden in Oostzaandam. Er lag een stedenbouwkundig idee ten grondslag aan het wijkje met in het midden van de wijk een rond plantsoentje waaruit vier licht gebogen straten ontspringen. De architectuur van de panden heeft veel elementen van de Amsterdamse Schoolstijl.

1920 Klaas Katerstraat met platsoen (GAZ 41.08538)

Klaas Katerstraat (GAZ 22.01785)

2.5.4 De Beatrixbrug en de Peperstraat

In de periode na de Tweede wereldoorlog stelde de komst van het autoverkeer opnieuw nieuwe eisen aan de binnenstad van Zaandam. Zaandam werd aan de Oostzijde uitgebreid (Oostzijderveld) met nieuwe woningbouwontwikkeling. Hiervoor moest de bereikbaarheid en verkeerscirculatie van de stad worden verbeterd. De ontsluiting van Zaandam met Amsterdam vond plaats via de Hempont, waardoor de Provinciale weg langs het spoor in Zaandam de belangrijkste ontsluiting was. In het saneringsplan voor de binnenstad 'Plan Nieuwe Dam' (1954) werd de stedenbouwkundige visie gepresenteerd. Het gemeentebestuur van Zaandam koos voor een radicale aanpak om de verkeersproblematiek op te lossen en gaf op 30 november 1954 opening van zaken in het grootse Plan Nieuwe Dam.

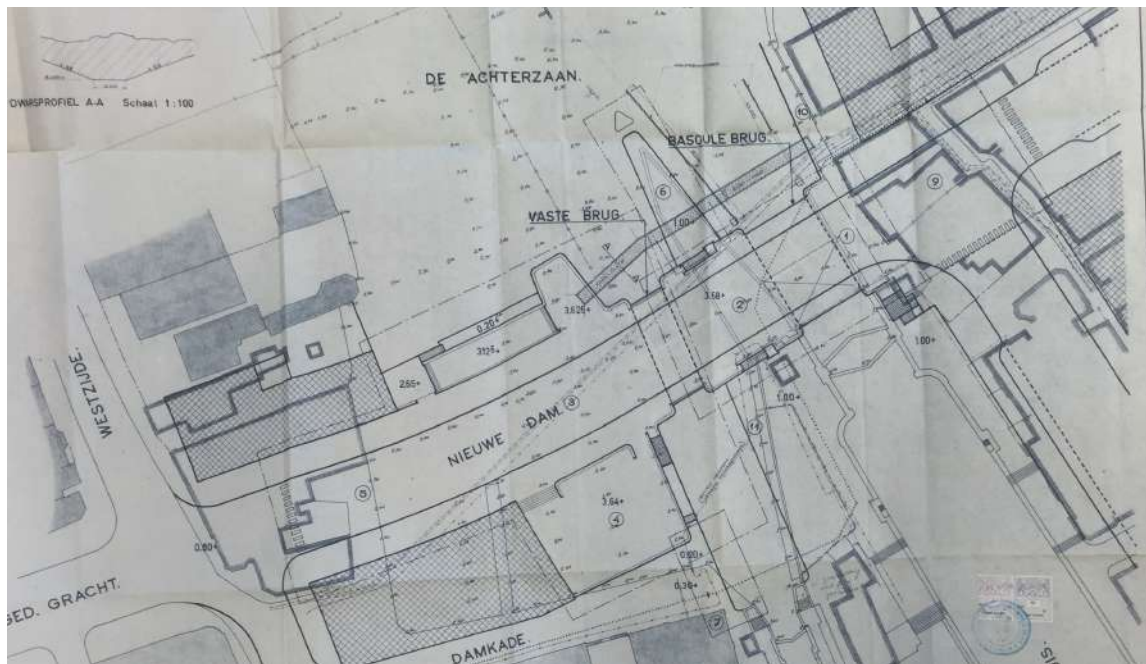
Het ingrijpende plan behelsde de bouw van de Beatrixbrug, een nieuwe, bredere Wilhelminabrug, nieuwe toegangswegen en veel, heel veel breekwerk in de binnenstad. Ook was er behoefte aan woningsanering, om aan de nieuwe eisen van volkshuisvesting te voldoen. In de periode 1958-'65 werd het ingrijpende plan uitgevoerd, waarbij naar schatting 200 huizen en bedrijfspanden verdwenen en het centrum van

Franse straat en Kalverstraat (nu Peperstraat) 1950, (GAZ41.03.007)

HF Peperstraat 1954 (GAZ 21.22527)

Zaandam een metamorfose doormaakte. Hierbij werd de gedempte gracht ingezet als belangrijkste verkeersontsluiting en werd deze voorzien van een nieuwe brug over de Zaan en doorgetrokken over de Peperstraat. Hiermee werd dit direct de belangrijkste ontsluiting over de Zaan.

detailopname 'Plan Nieuwe Dam' 1954, met ingetekend de nieuwe structuur en de te slopen bebouwing. (GAZ)

De 'krakkemikkige' Peperhoek verdween volledig voor de aanleg van de oprit naar deze nieuwe Beatrixbrug, aangelegd in 1957. De Peperstraat werd vormgegeven als verkeersader met twee keer twee rijstroken, een brede stoep en flatbebouwing in stroken van drie of vier lagen. Hierbij werd de plint gebruikt voor winkels. De flat aan het talud van de brug zijn getrappt vormgegeven.

Zicht op de Gedempte gracht als verkeersader kort na de opening van de Beatrixbrug 1958 (GAZ 22.13428)

Aan de noordzijde van de Beatrixbrug werd aan de oostzijde van de Zaan de Beatrixflat van negen lagen gebouwd.

De toename van het autoverkeer nam zulke grote getale aan dat er in de late jaren '50 grote wachtrijen stonden voor de Hempont. In 1959 werden er dagelijks 5800 auto's vervoerd waardoor er steeds meer stemmen opgingen voor een tunnel onder het Noordzeekanaal. In 1961 werd met de bouw van deze tunnel begonnen en in 1966 werd de Coentunnel geopend. Dit zorgde ervoor dat de Zaanstreek, dat voorheen aan de westzijde met de Hempont aan Amsterdam ontsloten was nu de belangrijkste verkeersroute aan de oostzijde van de stad heeft liggen.

De Wilhelminabrug werd (1965) vernieuwd. Hierbij werd de bestaande smalle brug uit 1903 vervangen voor een bredere die de toenemende verkeersstroom beter aankon. Op de plek van de oude brug en het naastgelegen havenkantoor werd het Zaangemaal gebouwd (1967). Het havenkantoor van 1903 is voor deze nieuwbouw gesloopt.

HF Peperstraat vml Fransepap 1966 (GAZ 22.1073)

Nieuwbouw appartementen aan de oostzijde van de Beatrixbrug 1969 (GAZ 22.02265)

Peperstraat 1969 (GAZ 22.02261)

2.6 Huidige situatie

1.1 Huidige situatie

Algemeen

Het historische centrum van Zaandam fungeert op dit moment niet meer als het stadshart van Zaandam. Waar het gebied in vorige eeuwen het centrum van openbare activiteiten was is deze functie verschoven naar het stationsgebied en de Gedempte Gracht. Wel zijn er nog diverse functies aanwezig in het gebied, waaronder horeca, wonen, verkeer en cultuur. Grote verkeerswegen en een parkeerterrein domineren het gebied aan de oostzijde, terwijl de horecafunctie de Dam grotendeels in beslag neemt. De 20ste eeuwse verkeersstructuur heeft op dit moment de overhand in het gebied. Deze doorbreekt de historische structuren in het gebied. De oude structuur van de oude dam, de zeedijken, de lagedijken en de oude terp met kerk zijn nauwelijks afleesbaar. De inrichting van de openbare ruimte is sober en vlak met nauwelijks groen. De ruimte oogt rommelig door de aanwezigheid van fietsen en auto's in het gebied. In het gebied zijn nog veel historische panden aanwezig. Deze zijn echter slecht herkenbaar vanwege de matige bouwkundige staat en de veelal aangetaste puien op maaiveld. Tevens zijn diverse monumenten in het gebied aanwezig.

Klauwershoek

De Klauwershoek was een arbeidersbuurtje met veel bedrijvigheid en winkeltjes. Dit buurtje lijkt totaal verlaten. De Oostzijderkerk staat centraal in het buurtje, maar is op dit moment niet meer in gebruik voor reguliere erediensten. Wel worden nevenactiviteiten in de kerk georganiseerd. Rondom de kerk is wat kleinschalige horeca te vinden, maar dit is zeer beperkt. Het buurtje is voornamelijk te bereiken via de Zuiddijk. Ten oosten van de kerk geven twee gebogen straatjes toegang naar het buurtje. Ook via de Oostkade en vanaf de Peperstraat is het buurtje te bereiken, maar deze routes zijn volgebouwd en inmiddels leegstaand waardoor het geen prettig beleefbaar gebied betreft. De openbare ruimte is zeer verrommeld en oogt sober. Rond de Oostzijderkerk zijn nog historische panden aanwezig. Deze zijn kleinschalig en divers van karakter. Langs de Oostkade staan verschillende vervallen paviljoens. Het geeft de buurt een vervallen aanzien. De plek waar de Hogendam aan de oostkant van de Zaan aansloot op de Klauwershoek is niet meer als zodanig

Krusing Zuiddijk met Wilhelminastraat.

Zuiddijk richting Klauwershoek

Vervallen paviljoens aan de Oostkade.

herkenbaar. De positie wordt ingenomen door een muziektent te midden van een plein omsloten met bebouwing die van de historische structuur afwijkt.

Burcht in gebruik als parkeerterrein, langzaam oplopend tot de hoogte van de Zuiddijk.

Burcht

De voornaamste huidige functie van de Burcht is een parkeerterrein. Het plein wordt verder regelmatig gebruikt als festivalterrein. Het voormalige stadhuis is onder andere een advocatenkantoor gevestigd. De panden aan de Zuiddijk hebben diverse functies, zoals winkels en horeca. Het plein is bijna geheel ingericht als parkeerplein met een ten westen ervan een doorgaande weg. Op de dijk is een geasfalteerd fietspad aangelegd. De historische dijk is nu nauwelijks beleefbaar. Het talud van de dijk is verdwenen doordat het het terrein vanaf de Zaan langzaam oploopt. Het enige groen op het plein is het kleine parkje in de zuidoost hoek van het plein, een restant van een 19e eeuwse parkontwerp. De historische bebouwing langs de Zuiddijk is nog veelal aanwezig. De bebouwing is kleinschalig van karakter.

Restanten van een 19e eeuwse park aan de Burcht.

Dam

Horeca neemt een groot deel van de functies op de Dam in beslag. Het is hét uitgaansgebied van Zaandam met uitgaansgelegenheden, grand-café's en restaurants. Het plein wordt voor een groot deel in beslag genomen door serres en terrassen. Het lijkt door de inrichting één groot, vlak wandelgebied, waar geen onderscheid is tussen stoep en weg. Het wandelgebied beperkt zich tot het driehoekige damplein. Fietsen staan midden op het plein geparkeerd en de bus rijdt vanaf de Westzijde door het gebied richting de Wilhelminabrug. Door deze verkeersstructuur zijn de Damstraat en de Damkade geen prettig verblijfsgebied. De verschillende verkeersstromen zijn niet of onduidelijk van elkaar gescheiden. De openbare ruimte oogt zeer sober en rommelig en groen is bijna geheel afwezig. De historische structuur van het plein en de oude dijk is in de bestrating niet of nauwelijks aanwezig. In dit gebied staan veel historische gebouwen met hoge architectuur-cultuurhistorische waarde. De esthetiek van deze panden is nu nauwelijks waarneembaar vanwege de onderpuien die ernstig aangetast zijn.

Damplein. Serres en luifels bepalen het beeld op maaiveld.

Aantakking Wilhelminabrug aan de westzijde van de Zaan, kijkend richting de Damstraat. Onduidelijke scheiding van verkeersstromingen in het straatprofiel.

Oudste plek van Zaandam (voormalige Hogendijk) in gebruik als geasfalteerde parkeerplaats.

Sluizen en bruggen

Dit gebied is nu vooral een verkeersknooppunt van weg- en waterverkeer waar men niet verblijft, maar voorbij gaat. De waterstaatkundige functie en verkeersfunctie overheersen hier. De twee bruggen verzorgen de verbinding tussen oostelijk en westelijk Zaandam en de sluis verbindt de Voorzaan met de Binnenzaan. De verblijfsfuncties zijn grotendeels verdwenen op deze locatie. De openbare ruimte op en rond het sluizencomplex oogt rommelig van karakter. Bovenop de sluis is een deel geasfalteerd en heeft hierdoor het aanzien van een parkeerterrein. De Grote Sluis is monumentaal en ook de twee gebouwtjes erop zijn gemeentelijk monument. Deze pandjes zijn samen met het nieuwe sluiswachtershuisje en het Zaangemaal de enigste bebouwing op het sluizencomplex.

Bebouwing Oostkade

Peperstraat

De Peperstraat is een grote doorgaande weg met daarlangs woningen. In de plint van de zuidelijke gevelwand zijn winkels gevestigd. Het uitgevoerde plan uit de jaren '50 van de 20ste eeuw is aan de oostzijde van de Beatrixbrug nog altijd in tact. Aan de westzijde is de rgoureuze ingreep teniet gedaan door in het begin van de 21^e eeuw de gedempte gracht opnieuw af te sluiten van autoverkeer. Nabij de Beatrixbrug heeft de straat twee rijbanen met aan weerszijden een fietspad. Voorbij de kruising met de Oostzijde heeft de straat drie rijbanen met aan weerszijden een fietspad. Voorbij de kruising met de Simon Claeszstraat heeft de straat vier rijbanen (waarvan één busbaan) met aan weerszijden een fietspad. Het aanleggen van de fietspaden is ten koste gegaan van een deel van de brede stoep. Hierdoor is de ruimtelijke relatie met de aanliggende bebouwing met kenmerkende luifels ten dele verloren gegaan. De bebouwing aan de Peperstraat is in matige tot redelijke bouwkundige staat. De openbare ruimte wordt gedomineerd door de forse verkeersstructuur door dit gebied. Groen is niet of nauwelijks aanwezig.

Brede verkeersstructuur aan de westzijde van de Beatrixbrug teniet gedaan door het hergraven van de Gedempte gracht.

Brede verkeersstructuur aan de oostzijde van de Beatrixbrug nog altijd intact.

2.7 Plannen Maak Zaanstad met het gebied

In het Masterplan Inverdan was het historische hart van Zaandam al aangegeven als globaal uitgewerkt ontwikkelgebied dat in de fase na 2008 ontwikkeld zou gaan worden. Met MAAK.Zaanstad wordt nu de volgende stap gezet. De gemeente is in gesprek gegaan met inwoners, ondernemers en organisaties over de toekomst van de stad. Dit heeft geresulteerd in een beeld hoe Zaanstad er in 2040 uit wil, kan en moet uitzien. Om dit beeld te realiseren wordt gestart met het ontwikkelen van vier gebieden, waar het centrum van Zaandam er één van is. De hoofdpoging in het historische hart is het verder en verbreden versterken van het gebied. Hiervoor hebben de gebieden direct bij het centrum een kwaliteitsimpuls nodig. Gedacht wordt om de Westzijde en Zuidijk te laten transformeren tot aanloopstraten met een mix van wonen, werken en creatieve plekken en het verhogen van de kwaliteit van de openbare ruimte. Ook zal er woonruimte bijkomen door het toevoegen van woningen in het centrum door middel van bouwprojecten. Ten oosten van de Zaan kunnen de kwaliteiten die het gebied heeft opgewaardeerd en aan elkaar verbonden worden. Hiervoor zijn meerdere acties bedacht:

- Kwalitatieve impuls voor Zuiddijk en de Burcht
- Verbinden van de Zuiddijk, via Noorderkerkstraat, Klauwershoek met de Oostzijde (en Jan Sijbrandssteeg “De Fabriek”)
- Kwalitatieve impuls van de oostkade Wilhelminasluis
- Herinrichting van de Peperstraat en aanpassing van de Beatrixbrug

De gemeente start in 2017 met het programma versterking centrumgebied Zaandam met investeringen in openbare ruimte, fietsinfrastructuur en “speldenprikken” en zal samen met verschillende initiatiefnemers en betrokkenen en plan opstellen voor het gebied

3 Waardering

3.1 Algemeen

De waardering van dit gebied is vanwege de omvang van het gebied opgedeeld in een algemene waardering, bestaande uit archeologische waarden, historisch geografische waarden en cultuurhistorische waarden en een waardering van deelgebieden.

De deelgebieden zijn gekozen aan de hand van de historische groei van het gebied en worden behandeld in chronologische volgorde. In de algemene waardering zal het gehele gebied op hoofdlijnen worden gewaardeerd. Bij de waardering van de deelgebieden zoomen we nader in op de waarden per gebied.

3.1.1 Te verwachten archeologische waarden

In 1995 troffen amateurarcheologen in de bouwput van het Zaantheater op de hoek Hogendijk/Dam de oudste sporen van bewoning in Zaandam aan: steengoed scherven en Pingsdorfscherven uit de 12e en 13e eeuw aan. Een van takken gevlochten visfuij geeft één van de redenen waarom hier mensen zaten: visvangst.

De scheepshelling van een 17e eeuwse werf langs de Hogendijk aan de Voorzaan. Op de achtergrond het monumentale woonhuis het 'Huis Cardinaelen'.

De eerste vermelding een dam in de Zaan dateert uit 1314. Deze moet dus vóór deze datum zijn aangelegd. Het westelijk deel van deze middeleeuwse dam is bewaard gebleven onder de huizen die tussen de Damkade en de Dam staan. Het oostelijk deel is in 1903 grotendeels vergraven tijdens de aanleg van de Wilhelminasluis. Niet uitgesloten moet echter worden dat de voet de dam en resten van de Wormersluis en de spuisluis in de ondergrond onder de Wilhelminasluis nog aanwezig zijn. Ook kunnen tegen de Oostzijde en tegen de aansluiting met de Hondsbossche Sluis aan, nog resten van de middeleeuwse dam bewaard zijn gebleven in de omgeving van de muziektent.

Op de Oostzijde, tegen de dam aan, stond in de 15e eeuw een kapel op de plaats van de huidige Oostzijderkerk. Archeologisch onderzoek tussen

visfuij uit de bouwput van het Zaantheater

Middeleeuws aardewerk uit de bouwput van het Zaantheater

deze kerk en de Savorin Lohmnstraat heeft uitgewezen dat deze kerk op een minimaal twee meter hoge terp staat. Door het gewicht van de terp zelf en de kerk, is deze terp grotendeels weggezakt in de slappe veenbodem. Rond de kerk, langs de Zuiddijk en langs de Oostzijde zijn eveneens resten van middeleeuwse bewoning en van 16e eeuwse scheepswerven te verwachten.

De vondsten bij het Zaantheater en de aanwezigheid van een 15e eeuwse kapel geeft aan dat weerszijde van de dam, op dus zowel de westoever als de oostoever, in de bodem resten van middeleeuwen bewoning verwacht kunnen worden. Deze bewoning strekt zich waarschijnlijk over het gehele gebied rond de sluizen uit.

Archeologische interessant resten van zeventiende en achttiende eeuwse bewoning en industrie ook te vinden in de zojuist genoemde gebieden, maar ook op de Burcht en langs de Gedempte Gracht, de Peperstraat en de andere paden haaks op de Oostzijde en Westzijde. Aan de Hogendijk zijn belangrijke, 16e tot 18e eeuwse Zaandamse scheepswerven opgegraven (foto opgraving).

De Overtoom ligt onder de panden Damstraat 2 tot 10. In het begin van de 20e eeuw is bij graafwerkzaamheden op deze plek een karretje gevonden dat gebruikt werd bij het overhalen van schepen. Mogelijk zijn meer resten van de Overtoom nog onder en in de directe omgeving van de panden bewaard gebleven.

3.1.2 Historisch Geografische waarden

Het centrum gebied van Zaandam heeft in zijn geheel zeer hoge historische geografische waarde als historische hart van Zaandam vanwege de nog aanwezige en herkenbare middeleeuwse structuur van dam in de Zaan, de hoge en lage dijken en de terp ten oosten van de dam met daarop de kerk. Maar ook vanwege de nog herkenbare 17^e eeuwse fijnmazige stedelijke structuur en de kleinschalige bebouwing op de dam, langs de dijken en op de terp op smalle rechthoekige percelen. De historische zeedijken langs de Zaan (de Hogendijk inclusief het gedeelte bij de Dam en de Zuiddijk) zijn tevens beschermd als provinciaal monument.

De scheepshelling van een 17e eeuwse werf langs de Hogendijk aan de Voorzaan. Op de achtergrond het monumentale woonhuis het 'Huis Cardinaelen'.

Kaart van Zaandam uit 1575 met duidelijk de middeleeuwse structuur van dam, hoge- en lagedijken en een terp ten oosten van de dam met daarom een kerk

Ook het in de 19^e eeuw aangelegde plein “de Burcht” heeft hoge historische geografische waarde als buitendijkse 19^e eeuwse uitbreiding van de stad. Dit geldt ook voor het in de 20ste eeuw aangelegde plein “de Dam”.

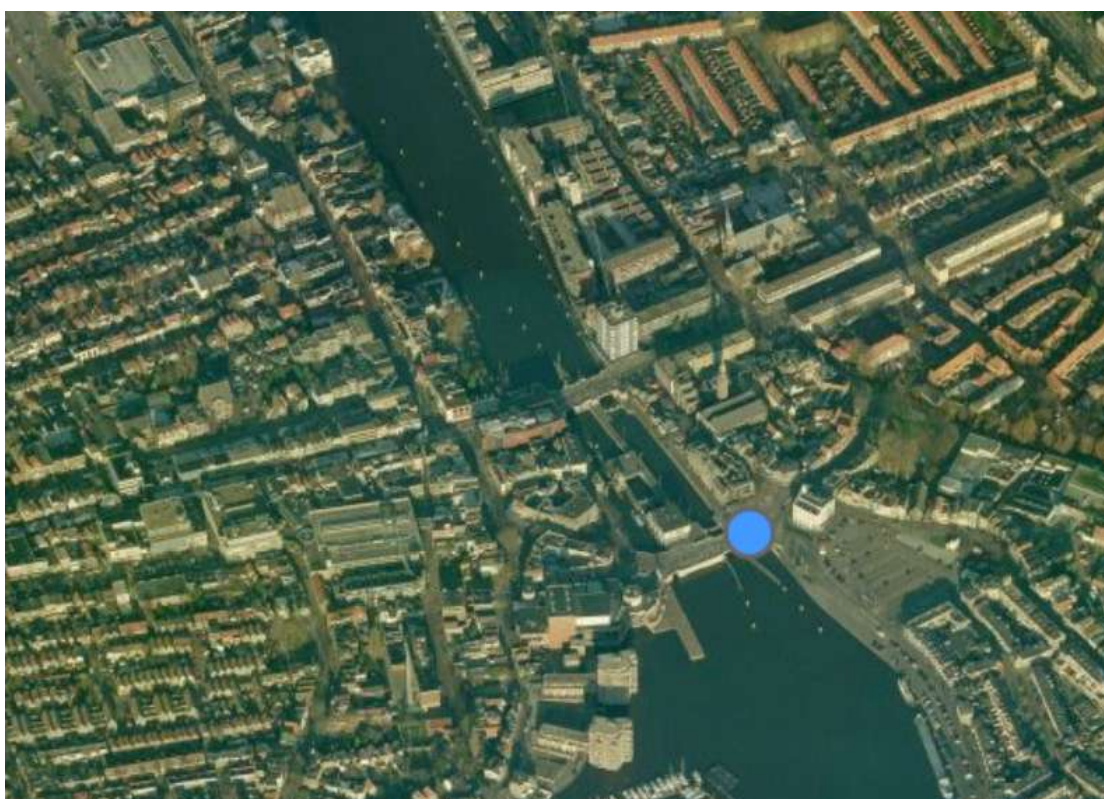
Kaart van het centrum van Zaandam uit 1745 met de middeleeuwse structuur en de nieuwe paden die vol zijn gebouwd

Kaart van Zaandam in 1648 met de middeleeuwse structuur en de daarlangs ontstane kleinschalige bebouwing

Kaart van Zaandam in 1812 over een recente luchtfoto. De middeleeuwse structuur van dam met hoge- en lagedijken nog duidelijk herkenbaar in het stedelijk weefsel

Luchtfoto in vogelvluchtperspectief van Zaandam Centrum met de middeleeuwse en 17^e eeuwse structuur nog duidelijk herkenbaar (Bingmaps)

3.1.3 Cultuurhistorische waarden

Het gebied heeft zeer hoge cultuurhistorische waarde als drager van het verhaal van het ontstaan en de ontwikkeling van de stad Zaandam en de waterstaatkundige en economische geschiedenis van Noord-Holland en de Zaanstreek specifiek.

De contouren van de bebouwing en de percelen in het gebied komen nog voor een groot deel overeen met de bebouwing op de minuutplan van 1812. Dit kan betekenen dat bij deze panden nog middeleeuwse restanten aanwezig zijn of dat de panden mogelijk nog van 17^e eeuwse oorsprong zijn en nog bouwhistorische delen uit deze tijd in de panden aanwezig zijn.

Bebouwing van de minuutplan komt grotendeels overeen met de huidige contouren van de bebouwing. Dit kan erop wijzen dat de bebouwing mogelijk nog middeleeuwse restanten bevatten of dat de panden nog 17^e eeuwse constructies hebben.

Over het algemeen is de bebouwing in dit gebied kleinschalig, staat op smalle percelen met het pand haaks op de straat of dijk en bezit een grote diversiteit aan historische bouwstijlen en kapvormen met wel de overhand van zadeldaken haaks op de straat.

Al is een groot deel van de panden in het gebied niet aangewezen als monument, het gebied bezit wel degelijk een groot aantal panden met hoge cultuurhistorische en architectuurhistorische waarde.

3.2 Waardering Deelgebieden

Hoewel er relatief weinig monumenten in het gebied aanwezig zijn, wil dat niet zeggen dat de overige bebouwing niet historische waardevol is. Op de onderstaande kaart zijn de panden van rood tot licht oranje historische panden, gebouwd tot 1960. Hieruit is duidelijk op te maken dat er nog veel historische bebouwing in het gebied aanwezig is.

Om inzichtelijk te maken wat de waarden van de huidige bebouwing in het gebied is een waarderingskaart gemaakt t.b.v. deze cultuurhistorische verkenning. De bebouwing is

op pandniveau gewaardeerd in 5 orden. Orde 1 is de hoogste orde en orde 5 de laagste. Panden tot 1970 zijn gewaardeerd in de eerste 4 categorieën. Panden na 1970 vallen automatisch in de laagste orde, tenzij het pand betreft van een zeer hoogwaardige architectuur en cultuurhistorisch, architectuurhistorisch of stedenbouwkundig opzicht een positieve bijdrage levert aan de beeldkwaliteit van de stad. De waardering is uitgevoerd door tijdens veldwerk de panden te beoordelen op visuele kenmerken.

Orde 1: monumenten (rood)

Zowel rijks-, provinciale als gemeentelijke monumenten.

Deze panden hebben een (zeer) hoge architectonische kwaliteiten en hebben o.a. hoge architectuur- en cultuurhistorische waarden. Bij deze panden geldt de Monumentenwet/ Erfgoedwet/ Erfgoedverordening Zaanstad en de Restauratierichtlijnen van de gemeente Zaanstad

Orde 2: panden met hoge tot middelhoge architectonische kwaliteiten (oranje)

Waarderingskaart totaal.

Rood: monumenten

Oranje: Panden met hoge of middelhoge kwaliteit

Geel: Karakteristieke bebouwing

Lichtgeel: Basisorde

Grijs: Indifferent

Rode lijn: Hogedijk en Zuiddijk

Gele lijn: Lagedijk

Deze panden leveren een belangrijke bijdrage aan het stadsbeeld en zijn onmisbaar hierin. Deze panden hebben cultuurhistorische waarden binnen het gebied en/of zijn belangrijk voor de afleesbaarheid van de historie het historische hart of een gebied daarbinnen. Deze panden zijn in hoofdvorm en detaillering nog goed herkenbaar.

Bij deze panden zou een restauratieve aanpak van de straatgevels en de kap uitgangspunt moeten zijn. Oorspronkelijke gevelelementen dienen te worden gehandhaafd en indien nodig hersteld. Bij sloop gaan architectuur- en cultuurhistorische waarden verloren. Mocht een sloopaanvraag voor een pand met deze orde worden gedaan dan is het daarom mogelijk dat het pand (voorlopig) wordt aangewezen als gemeentelijk monument om sloop te voorkomen.

Orde 3: karakteristieke bebouwing / beeldbepalende panden (geel)

Deze panden hebben positieve architectonische kwaliteit en leveren een positieve bijdrage aan het stadsbeeld. De panden zijn belangrijk in het straatbeeld en het verwijderen ervan doet afbreuk aan het straatbeeld. Deze panden zijn in hoofdvorm nog goed herkenbaar.

Bij verbouwing zou behoud van het bouwvolume, goothoogte, nokhoogte, kapvorm, materialisering, kleurgebruik en de oorspronkelijke gevelelementen uitgangspunt moeten zijn.

Orde 4: basisorde (lichtgeel)

Deze panden hebben geen architectonische of stedenbouwkundige meerwaarde of zijn zo ingrijpend gewijzigd dat de architectonische kwaliteiten grotendeels teniet zijn gegaan. De panden zijn wel passend in de gevelwand

Behoud van de hoofdvorm is gewenst, maar veranderingen in materiaal, maatvoering en detaillering zijn toegestaan. Bij de voorgevels en gevels grenzend aan openbaar gebied zou behoud van de oorspronkelijke karakteristiek uitgangspunt moeten zijn.

Orde 5: indifferente orde/ buiten plangebied (grijs)

Panden gebouwd na 1970 met indifferente waarde. Sloop is mogelijk. Nieuwbouw zou zich wel moeten voegen naar de korrelgrote en karakteristiek van de omliggende bebouwing.

3.2.1 Klauwershoek

Klauwershoek is het oudste buurtje in het historische hart van Zaandam. Het was van oorsprong het religieuze hart en handelscentrum van de nederzetting. De structuur heeft zijn oorsprong in de middeleeuwen en deze structuur is nog goed herkenbaar in het huidige stratenpatroon. Het buurtje heeft daarom in zijn geheel hoge cultuurhistorische waarde. Het nog middeleeuwse stratenpatroon in dit buurtje is nog aanwezig en herkenbaar en heeft daarom hoge historische geografische waarde. De vanaf de middeleeuwen aanwezige doorzicht vanaf de Dam naar de Oostzijderkerk, via een 'opening' in de Oostkade, is nog ook nog aanwezig, maar minder herkenbaar door de wijzigingen die in de 20ste eeuw hebben plaatsgevonden aan de Oostkade. De rijksmonumentale kerk met daar omheen de nog overgebleven kleinschalige bebouwing van één of twee bouwlagen onder een kap afwisselend van steen en hout en uit diverse bouwperioden heeft hoge waarden. Ook de kleinschalige één, en tweelaagse bebouwing aan het straatje Klauwershoek heeft hoge waarden omdat het zeer passend is bij het historische karakter van het buurtje. Het straatje heeft een uniek karakter. Café 'de Oude Herberg' in deze straat dateert uit 1900-'25 en heeft potentieel monumentale waarden.

Waarderingskaart Klauwershoek

3.2.2 Peperstraat

De Peperstraat heeft historisch geografische waarden als plan voor wederopbouw en sanering voor de binnenstad van Zaandam. De stedenbouwkundige opvatting van deze periode is herkenbaar aan de bijzondere rol van de infrastructuur in het plan. Dit is afleesbaar aan het brede straatprofiel en de lange en hoge bouwblokken aan weerszijden. Met de aanleg van de Peperstraat is de volledige historisch gegroeide structuur aan deze zijde van de Zaan verdwenen. De aanwezige aangetakte structuren zijn op een harde wijze afgekapd waardoor er op meerdere hoeken een schaa sprong zichtbaar is.

De bebouwing aan de Peperstraat heeft architectuurhistorische waarde als typerende jaren '50 architectuur waarbij de geschiedenis en maat van de plek genegeerd is ten behoeve van grootschalige veranderingen.

Waarderingskaart Peperstraat

3.2.3 Burcht

De burcht heeft historische geografische waarden als buitendijks 19^e eeuwse uitbreiding van de stad met een stadhuis met daarachter en plein/ park. De aanleg van de Burcht heeft cultuurhistorische waarde als uiting van de bestuurlijke veranderingen aan het begin van de 19^e eeuw toen de Republiek onderdeel uitmaakte van het rijk van Napoleon en Nederland werd herverdeeld in gemeenten. Tevens heeft de Burcht cultuurhistorische waarde als uiting van de veranderende ideeën over stedenbouw in de 19^e eeuw en de ontstane interesse voor het aanleggen van parken in de stad. Het nog aanwezige stukje park op de Burcht heeft daarom ook cultuurhistorische waarde. De kleinschalige bebouwing langs de Zuiddijk met een grote diversiteit aan bouwstijlen uit verschillende bouw tijden en kappen heeft hoge waarde. De 19^e eeuwse contour van het plein heeft hoge waarde. De waarde van de 20ste verbreding van de kade heeft indifferente waarde.

Het voormalige stadhuis aan de Burcht is beschermd als rijksmonument.

Waarderingskaart Burcht

3.2.4 Dam

De Dam heeft hoge cultuurhistorische en historische geografische waarde vanwege de aanwezigheid van loop van de oude zeedijk en de dam die de verbinding verzorgde met Oostzaandam. Hiermee is het de oudste en belangrijkste landverbinding tussen het oostelijke en westelijke deel van de Zaanstreek. De historische Hogedijk is nu nog te ervaren door het hoogteverschil tussen de Dam en de Westzijde ter hoogte van de Damstraat en door de bebouwing aan de westkant van het damplein. De historische groei van de hogedijk en de demping van de havenkom is afleesbaar aan de fijnmazige stedelijke structuur van de dijkbebouwing, en de blokbebouwing op het aangeplempte stuk land.

De in het begin van de 20ste eeuw aangelegde Dam heeft waarde als vroeg 20ste eeuwse uitbreiding van het centrum van Zaandam met kenmerkende architectonische uitstraling. De Dam met Grote Sluis is als belangrijke oorspronkelijke structuurdrager van grote waarde voor het historische hart van Zaandam. Veel panden in dit gebied hebben cultuurhistorische waarden vanwege de architectuur en de verscheidenheid in bouwstijlen.

3.2.5 Sluizen en bruggen

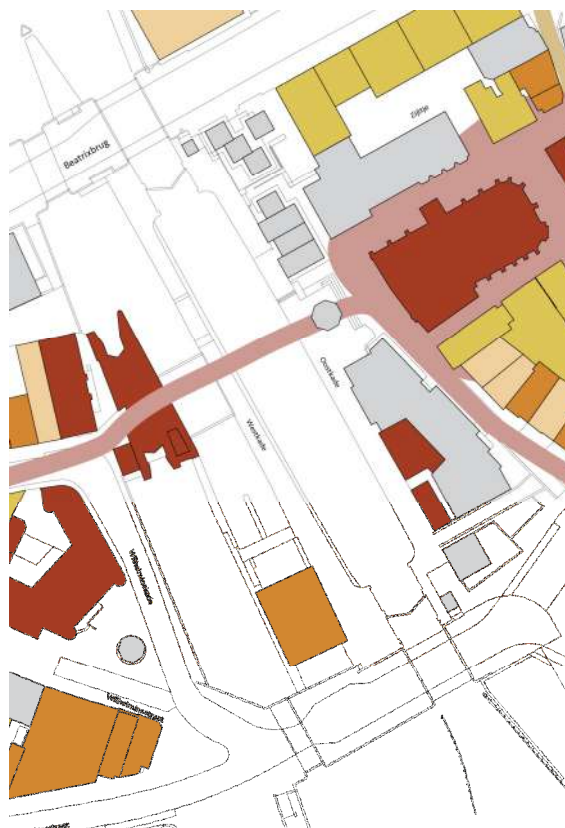
De Grote Sluis is cultuurhistorisch van belang omdat deze het verhaal vertelt van de waterstaatkundige geschiedenis van de Zaanstreek en de historische relatie tot de Hondsbossche. De sluis is aangewezen als gemeentelijk monument. De 'Grote Sluis' is tevens van waarde als referentie naar de eerdere generatie sluizen in het toen nog compacte centrum van Zaandam.

De Wilhelminasluis, gebouwd in 1903 tegelijk met de eerste Wilhelminabrug, vormt met zijn lange kades een sterke noord-zuid as in Zaandam. Het in 1969 gebouwde Zaangemaal heeft een modernistische uitstraling en valt daardoor op in deze historische, stedelijke context. Het is gelegen op het 'eiland' tussen de Grote- en de Wilhelminasluis en oogt vanaf de Wilhelminabrug als een massief, geïsoleerd en gesloten object. Esthetisch gezien is het Zaangemaal van waarde vanwege zijn zorgvuldige vormgeving, uitgesproken modernistische voorkomen en functie als eerste gemaal op deze locatie in de Zaan.

Waarderingskaart Dam

Waarderingskaart Sluiscomplex

4 Aanbevelingen

4.1 Algemeen

Dit hoofdstuk bevat aanbevelingen voor het gebied aan de hand van de in het vorige hoofdstuk beschreven waarden. In dit eerste gedeelte worden aanbevelingen op hoofdlijnen gedaan waarna zal worden ingezoomd en per deelgebied nadere aanbevelingen zullen worden gedaan.

4.1.1 Archeologisch

In vrijwel het gehele gebied in Zaandam-Centrum resten van middeleeuwse en post-middeleeuwse bouwwerken kunnen worden verwacht. Resten van de 13e eeuwse Hogendam, met middeleeuwse en 17e en 18e eeuwse woningen, bedrijven (16e eeuwse scheepswerven) en cafés zijn te verwachten onder de bebouwing in de Klauwershoek (rond de Zuiderkerk), langs de Oostzijde en de Zuidoost, tussen de Dam en de Damkade, langs de Hogendijk en de Westzijde en mogelijk in het sluizencomplex in de Zaan.

In alle zojuist genoemde gebieden kunnen ook archeologisch interessante resten van bewoning en industrie (scheepswerven) uit de 17^e en 18^e eeuw worden verwacht maar ook langde paden haaks daarop (Peperstraat, Gedempte Gracht enz.). Resten van de 17^e eeuwse Overtoom kunnen worden aangetroffen onder of in de buurt van de panden Damstraat 2-10.

Alleen in de bodem van het na 1903 aangeplempte plein de Dam en in het centrum van de Russische Buurt is de kans op het aantreffen van archeologische belangrijke resten beperkt. Het zal hier hooguit gaan om losse voorwerpen uit de middeleeuwen en 17^e en 18^e eeuw die hier ooit in de bodem terecht zijn gekomen.

4.1.2 Historisch geografisch

Het historische hart van Zaandam beschermen als gemeentelijk beschermd gezicht vanwege de zeer hoge waarde van de middeleeuwse structuur en de 17^e eeuwse fijnmazige stedelijke structuur van het gebied.

De herkenbaarheid van de middeleeuwse structuur met de dam, de middeleeuwse dijklichamen en de terp versterken en onderbrekingen ervan voorkomen of herstellen.

De zichtlijn vanaf de Dam naar de Oostzijderkerk herstellen/ versterken.

De breedte en het profiel van de wegen aan de oostzijde versmallen en daarmee laten aansluiten op de breedte en het profiel van de wegen aan de westzijde. Hier is nu een discrepantie tussen beide zijden van de Zaan.

De straatprofielen versmallen.

Separaat onderzoek uitvoeren naar het gebied rond Oud-Zaenden / de Houthavenkade.

Beschermen van de Klaas Katerbuurt als gemeentelijk beschermd gezicht.

4.1.3 Cultuurhistorisch

- Bouwhistorisch onderzoek laten uitvoeren bij de panden in het historische centrum.
- Een inventarisatie van panden in het historische centrum maken om te komen tot een lijst van potentieel gemeentelijke monumenten en beeldbepalende panden.
- Een waarderingskaart op pandniveau maken en Welstandseisen daaraan verbinden.
- Het gebied Dam-Sluizen-Klauwershoek verder onderzoeken voor mogelijke status van beschermd stadsgezicht.
- Bij het toevoegen van nieuwbouw historische structuren ondersteunen. Architectuur is maatwerk en dient zich

Aanbevelingskaart

<i>Stippellijn:</i>	<i>voetgangersgebied</i>
<i>Rode lijn:</i>	<i>herkenbaar maken Hogedijk/ Zuiddijk.</i>
<i>Gele lijn:</i>	<i>herkenbaar maken Lagedijk</i>
<i>Rode gebouwen:</i>	<i>Monumenten</i>
<i>Blauwe gebouwen:</i>	<i>Toevoegingen tbv structuur.</i>
<i>Ster:</i>	<i>Bouwhistorisch onderzoek</i>
<i>Geel vlak:</i>	<i>Pleinfunctie, verkeerstroken duidelijk scheiden.</i>
<i>Kruis:</i>	<i>Objecten slopen tbv structuur.</i>

te voegen in de bestaande korrelgrootte.

- Grote bouwblokken alleen toevoegen aan de Oostkade en Peperstraat, maar wel rekening houdend met de kleinschalige bebouwing van het gebied en hoogwaardig qua architectuur en materiaalgebruik.
- Geen seriematige bouw/ herhaalbouw in het gebied toepassen. Architectuur is maatwerk en dient het historische verhaal van de plek te ondersteunen.
- Een gevarieerd dakenlandschap toepassen, waarbij gebruik wordt gemaakt van historische dakvormen, maar waarbij het zadeldak haaks op de straat wel de overhand heeft.
- Restauratie van historische panden (niet monumenten) stimuleren. Bijvoorbeeld door middel van een financiële regeling.
- Aanmoedigen van pui-herstel. Bijvoorbeeld door middel van een financiële regeling.
- Stimuleren van woonfunctie in het gehele centrumgebied. Bijvoorbeeld wonen boven winkels/café's.
- Beleid voor reclame-uitingen en zonwering maken dan wel aanscherpen.
- Bij inrichting openbare ruimte historische structuren behouden en versterken. Dit vergroot de beleefbaarheid van de geschiedenis.

4.2 Deelgebieden

4.2.1 Klauwershoek

- Bouwhistorisch onderzoek laten uitvoeren naar de panden in dit buurtje. Mogelijk n.a.v. dat onderzoek panden aanwijzen als gemeentelijk monument.

- Café 'de Oude Herberg' in deze straat dateert uit 1900-'25 en zou verder onderzocht kunnen worden op monumentale waarden.
- De bebouwing aan de Oostkade herstellen. Dit kan refereren aan de monumentale eind 19e eeuwse/ begin 20ste eeuwse bebouwing die er stond, maar dient wel rekening te houden met de kleinschalige bebouwing die ter hoogte van de toegang van Klauwershoek stond, met de kleinschalige bebouwing in het overige deel van Klauwershoek en de monumentale panden aan de Oostkade.
- De kade aan de oostzijde opwaarderen.
- Stimuleren van het verwijderen van de laagwaardige bebouwing aan de Oostkade en deze vervangen voor hoogwaardige architectuur met hoogwaardige materialen.
- Ter hoogte van waar de doorgang van de dam naar de Klauwershoek kleinschalige bebouwing toevoegen van één of twee bouwlagen onder een zadeldak op een smal langwerpige perceel met de gevels naar de steeg gericht.
- Bij het toevoegen van nieuwe nieuwbouw in Klauwershoek zorgen voor kleinschalige bebouwing van één of twee bouwlagen met diverse historische kapvormen, een diversiteit aan bouwvormen en een afwisseling van houten en stenen panden. De panden zijn altijd met de voorgevel gericht naar de kerk of de dijk of straat.
- Panden aan de Zuiderkerkstraat herstellen. Het pand waarbij alle gevelopeningen zijn dichtgezet, deze weer laten openen.
- Het herstellen van de historische straat van de Zuiddijk naar de Peperstraat.
- Verbinden van de het gedeelte van de Zuiddijk in de Klauwershoek met het gedeelte van de Zuiddijk bij de Burcht.

Aanbevelingskaart Klauwershoek

De dijk wordt nu onderbroken door de S. Lohmanstraat.

- De straat Klauwershoek weer verbinden met de Oostzijde, het herstellen van de historische route van Klauwershoek naar de dijk.

4.2.2 Peperstraat

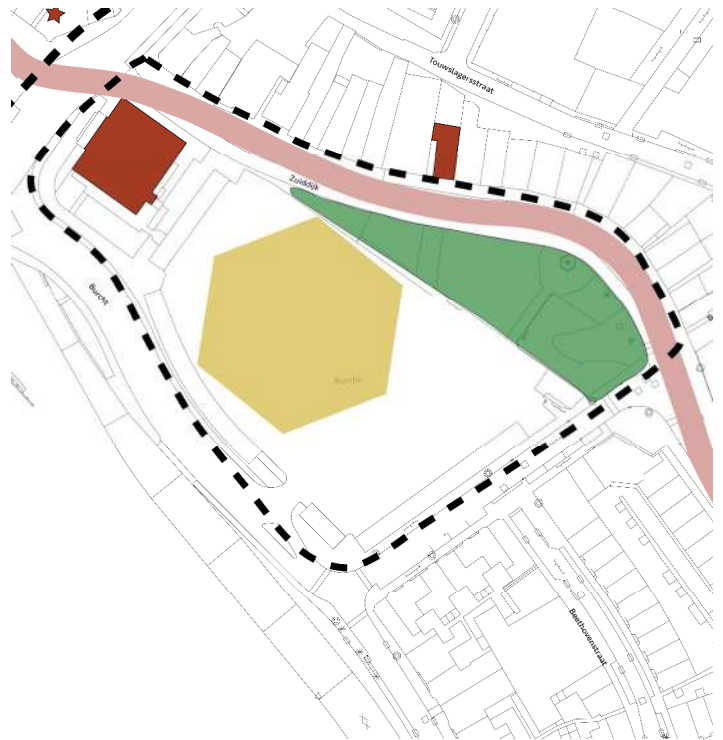

- Het brede wegprofiel die in de tweede helft van de 20ste eeuw is ontstaan versmallen en aansluiten op de ontwikkeling van de Gedempte Gracht, waar de grote verkeersdoorbraak nu is dichtgezet.
- Een overgang creëren van de Peperstraat naar het smalle middeleeuwse stratenpatroon van de Klauwershoek.
- Kruispunten inrichten als zichtbare ontmoeting van verschillende structuren.
- Wederopbouw architectuur herstellen. Eenduidige architectuur nu vaak versnipperd door particulier eigendom.
- Winkelfunctie plint herstellen of inzetten als ontwikkeling voor woningen.

Aanbevelingskaart Peperstraat

4.2.3 Burcht

- De Zuidoijk weer als dijk herkenbaar maken. Bijvoorbeeld door middel van de bestrating en door hoogteverschil tussen de dijk en het plein te creëren.
- Het plein duidelijk begrenzen. De 19^e eeuwse contouren van het plein kunnen hierbij leidend zijn. Mogelijk kan het toevoegen van nieuwbouw hieraan bijdragen.
- Het monumentaal plein herstellen door het toevoegen van groen en het park herstellen.
- Verkeersstromen goed scheiden van het plein.
- Het voormalige stadhuis mogelijk een meer openbare functie geven.

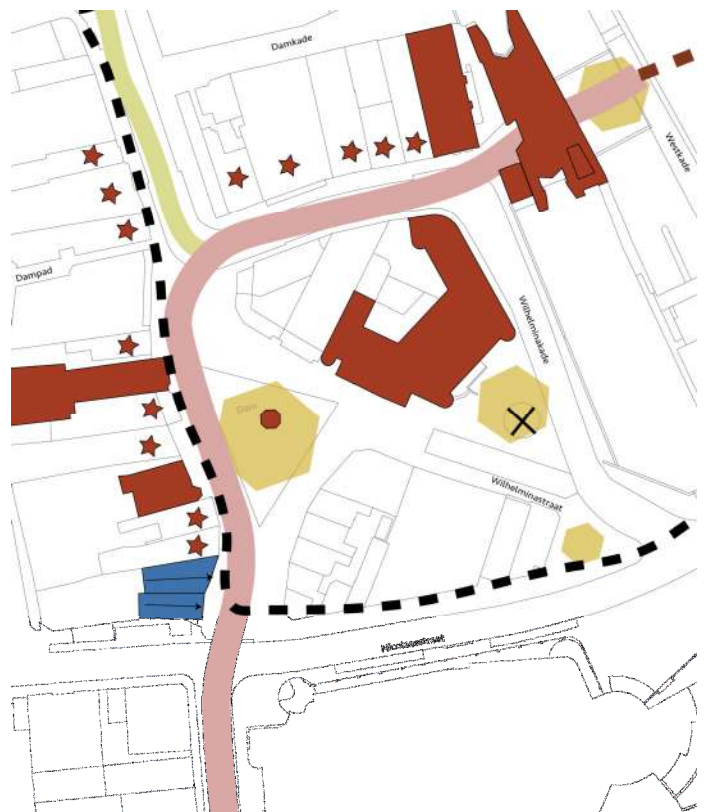

Aanbevelingskaart Burcht

4.2.4 Dam

- Bouwhistorische onderzoek uit laten voeren bij de panden aan de Damkade (de voormalige middeleeuwse Hogendam) en de panden aan de westzijde van de Dam (de voormalige middeleeuwse Hogedijk)
- De 20ste eeuwse ingreep waarbij de Dam als doorgaande verkeersweg werd gebruikt ongedaan maken. De busroute omleiden. Deze niet meer over de Dam(-straat- , -kade) laten rijden. Het gehele Damgebied autovrij maken. Mogelijk het hele Damgebied tot voetgangersgebied maken en wellicht alleen een smal fietspad langs de Dam toevoegen.
- Fietsen op het plein weren.
- Benadrukken van de historische Hogendijk door middel van bijvoorbeeld bestrating. De bestrating van de Damstraat buigt nu af richting de sluis. Om de historische dijk te benadrukken zou de bestrating juist rechtdoor richting de Hogendijk moeten lopen.
- De positie van de Overtoom zichtbaar maken. Door het verbinden van de

Aanbevelingskaart Dam

Hogendijk met de Westzijde en deze één geheel maken bijvoorbeeld door middel van bestrating. Wel met een duidelijk hoogte verschil tussen beide gedeelten. Het hoogteverschil tussen beide dijken kan wellicht nog duidelijker tot uiting komen.

- De historische dijk meer zichtbaar maken ter hoogte van het Damplein.
- Het straatprofiel van de Damstraat (visueel) versmallen.
- De Dam weer in ere herstellen als monumentaal plein met groen.
- De openbare inrichting van de Dam verbeteren door bijvoorbeeld het versmallen van straatprofiel, groen toevoegen, en straatmeubilair van hogere kwaliteit toevoegen.
- Beleid voor serres en aanbouwen maken waardoor de gevels weer beter zichtbaar worden.
- Het stimuleren van restauratie/herstellen van de puien van de gevels aan het plein en laagwaardige architectuur opwaarderen, bijvoorbeeld door middel van financiële regelingen.
- Opwaarderen van de Damkade door bijvoorbeeld het stimuleren van de restauratie van de panden en het herinrichten van de straat.
- Stimuleren om de bebouwing voor het monumentale postkantoor te verwijderen om het zicht op de voorgevel te herstellen en zodat hier een plein gecreëerd kan worden.
- De historische dijk is onzichtbaar bij het oversteken van de Dam naar de Hogendijk. Dit is ook het geval aan het begin van de Hogendijk. De dijk hier beter herkenbaar en beleefbaar maken.
- Straatprofielen hoogwaardig maken.
- Stoepen terugbrengen in het straatprofiel.

- De kade op de westoever van de sluis herinrichten en gebruiken als kwalitatieve openbare ruimte.
- Het versterken van de visuele relatie tussen de voormalige Hogendam en de Oostzijderkerk/ Klauwershoek.

4.2.5 Sluizen en bruggen

- Benadrukken van de plek van oude historische dam en dijk als historisch centrum van Zaandam en als historische verbinding tussen Oost- en Westzaandam.
- Mogelijk herstellen van de historische verbinding/ de Hogendam door middel van een loopbrug.
- In de bestrating op de sluis de Hogendam benadrukken. De verharding bovenop de sluis is nu gericht op de functie als parkeerplaats.
- Auto's en parkeren van de sluis weren.
- Wanneer bebouwing wordt toegevoegd op de sluis deze met de gevel naar de voormalige straat over de Hogendam plaatsen, waardoor de historische doorzicht naar de Oostzijderkerk weer wordt hersteld.

Aanbevelingskaart Sluiscomplex

5 Bronnen

- Ankum, L.A, and Jan Pieter Woudt.(1991). Encyclopedie Van De Zaanstreek. Zaanstad: Stichting Behoud Zaans Streekeigen.
- Braam, A. Van.(1993).Zaandam in De Middeleeuwen. Haarlem: Historische Vereniging Holland.
- Mars, F. (1955). Het ontstaan van Zaandam. De Bouwrevue, 1955(3), 494.
- Prud'homme van Reine, W.J. [red.] ; Blees Kzn., G.J. ... [et al.], (1947). Zaandam zoals het was, is, en wordt. Zaandam : Zaandamsche Gemeenschap.
- Verkade, M.A. ; J.W.G. Groesbeek ; S. Hart [tekst] ; F. Mars [ill.]. (1962). Zaandam 150 jaar stad 1811-1961: bijdragen tot de ontwikkelingsgeschiedenis van de stad. Zaandam. Gemeentebestuur van Zaandam.
- Gemeente Zaanstad. (2003). Masterplan Inverdan 'ontdek de verborgen wereld van Zaanstad'. Geraadpleegd van <https://www.zaanstad.nl/mozard/document/docnr/266599>
- Gemeente Zaanstad. (2014). Redengevende Omschrijving Sluizencomplex "de Grote Sluis".
- Gemeente Zaanstad. (2010). Redengevende Omschrijving Postkantoor Dam 7-9 , Zaandam.
- Gemeente Zaanstad. (2010). Cultuurhistorische Verkenning Sluizencomplex Zaandam.
- Gemeente Zaanstad. (2016). Concept Cultuurhistorische Inventarisatie vroeg 20ste eeuwse woonwijken.
- Gemeente Zaanstad. (2003). Cultuurhistorische Waardenkaart Zaanstad
- Monumentendatabase
- Tweede, K. de. (2016, 25 januari). Uit de oude doos (33) – Klauwershoek. Geraadpleegd van <http://www.dichtbij.nl/zaanstreek/regionaal-nieuws/artikel/4219588/uit-de-oude-doo-33-%E2%80%93-klauwershoek.aspx>
- <http://www.zaans-industrieel-erfgoed.nl>
- <http://www.regiocanons.nl/noord-holland/zaanstreek>
- <http://archief.zaanstad.nl/beeldbank/>

